FRAZEOLOGIA ŞI IMPORTANŢA EI PENTRU ETIMOLOGIA LEXICALĂ

(cu specială referire la împrumuturile şi calcurile frazeologice româneşti de origine franceză)

HELGA BOGDAN-OPREA
Universitatea din Bucureşti

> „A neglija, în continuare, frazeologia ori numai a o subestima înseamnă a uita, în primul rând, că *adevărata bogăţie a unei limbi este dată, în mare măsură, şi de bogăţia ei frazeologică.* [...] o limbă cu numeroase «frazeologisme» (cum e, neîndoielnic, a noastră) este, în acelaşi timp, şi o limbă cu mari resurse de expresivitate."[1]
>
> (Theodor HRISTEA)

Încă din vremea când participam alături de alţi colegi, toţi studenţi în anul I de facultate, la cursul de *Frazeologie românească* pe care îl ţinea masteranzilor regretatul meu profesor şi mentor Theodor Hristea am fost fascinată de un domeniu despre care atunci nu cunoşteam foarte multe lucruri, însă îl descopeream treptat, cu o curiozitate care caracterizează orice „boboc" de la Litere şi cu entuziasmul specific vârstei oricărui tânăr.

Recitind după aproape şaisprezece ani de la acele momente cu totul speciale pentru mine afirmaţia cu care se deschide o lucrare a Elenei Şodolescu Silvestru consacrată studiului contrastiv al unităţilor frazeologice din limbile română şi bulgară, am constatat cu mare plăcere existenţa unor afinităţi în ceea ce priveşte opinia despre două domenii extraordinar de interesante ca obiect de cercetare şi foarte atractive nu numai pentru specialişti, ci şi pentru publicul larg. Subscriem astfel, fără nicio rezervă, la părerea exprimată de Şodolescu Silvestru (2002:7) potrivit căreia „alături de etimologie, frazeologia este cea mai interesantă şi mai atrăgătoare dintre toate ramurile ştiinţei lingvistice". Aşa cum reiese şi din titlul pentru care am optat, cele două discipline ale ştiinţei limbii, împreună cu aspectele pe care le implică fiecare dintre ele, vor face şi obiectul studiului de faţă.

Disciplină lingvistică autonomă, independentă atât în raport cu lexicologia, cât şi cu sintaxa propriu-zisă (Hristea 1997: 21), frazeologia a stat în atenţia mai multor autori străini şi români, reprezentând nu de puţine ori chiar centrul preocupărilor acestora. Dintr-o listă lungă şi impresionantă prin prestigiul lingviştilor care o alcătuiesc, citǎm în continuare doar o mică parte: B. P. Hasdeu, Lazăr Şăineanu, Al. Philippide, Iorgu Iordan, Sextil Puscariu, I. A. Candrea, Vasile Bogrea, G. I. Tohăneanu, Al. Graur, Theodor Hristea, alături de O. S. Ahmanova, A. I. Smirniţki, V. V. Vinogradov, R. A. Budagov, N. M. Şanski, în lingvistica rusă, sau de Ch. Bally, Pierre Guirauld, Louis Deroy, J. Dubois etc., în lingvistica franceză.

În lingvistica românească, Hristea (1968: 176−188, 1977: 587−598, 1984a: 134−160, 1984b: 5−14, 1987: 123−135, 1997: 10−29 sau 2009: 691−710, dar şi în alte contribuţii cu caracter mai general) a alocat un spaţiu impresionant frazeologiei, discutând mai multe

[1] Citatul se găseşte la Hristea (1984a: 134).

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

probleme legate de această disciplină: statutul, obiectul de studiu şi importanţa ei, conceptul de *frazeologie* şi de *unitate frazeologică*, principalele tipuri de frazeologisme, originea acestora şi folosirea lor în limba română. Analizând cele mai noi şi mai importante lucrări lexicografice din vremea respectivă, autorul constată că termenul *frazeologie* este definit incomplet în dicţionare, fiindcă nu există decât sensurile „fel propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele" şi „vorbărie fără conţinut, care ascunde sărăcia de idei; vorbe goale şi umflate; pălăvrăgeală". După cum se vede, lipsesc exact cele două accepţiile pe care le cunoaşte în domeniul lingvisticii, şi anume: „disciplină lingvistică al cărei obiect de cercetare îl constituie *unităţile frazeologice* dintr-o limbă dată (ori dintr-un grup de limbi)" şi „ansamblul sau totalitatea unităţilor frazeologice dintr-o limbă dată". Pornind de la aceste semnificaţii formulate de Hristea (1984a: 138), Mihaela Mancaş consideră în DSL2, la p. 224, col. 2 (s.v.) că termenul *frazeologie* desemnează, pe de o parte, o „disciplină lingvistică în curs de constituire care se ocupă cu studiul unităţilor frazeologice dintr-o limbă sau dintr-un grup de limbi", iar, pe de altă parte, „ansamblul unităţilor frazeologice dintr-o limbă dată". În opinia autoarei, studiul frazeologismelor implică aspecte precum apariţia şi originea acestora, uzul în comunicarea curentă ori în stilurile/limbajele specializate, familiile frazeologice şi rolul unităţilor frazeologice în modernizarea limbii literare.

Constantinescu-Dobridor (1980: 211 şi 1998: 154) înregistrează, de asemenea, termenul *frazeologie*. Deşi autor al unui dicţionar de terminologie lingvistică, autorul defineşte conceptul înglobând în sfera lui de referinţă, alături de semnificaţia legată de disciplina „care se ocupă cu studiul grupurilor (unităţilor) frazeologice opuse îmbinărilor de cuvinte", definiţie preluată de la Hristea (1968: 177), şi cele două accepţii mai generale care l-au determinat pe Hristea (1984a: 138) să vorbească despre caracterul incomplet al definiţiilor din dicţionarele de la vremea respectivă[1]. După cum se vede, dintre toate cele patru semnificaţii ale termenului *frazeologie* lipseşte ultima care are în vedere „ansamblul unităţilor frazeologice dintr-o limbă dată". Această omisiune poate fi trecută mai uşor cu vederea în primul dicţionar, dat fiind anul când a fost publicat, nu însă şi în cea de-a doua lucrare a autorului, care, în acest caz, ca şi în multe altele, nu a cunoscut nicio îmbunătăţire în raport cu precedenta. În aceste două dicţionare de terminologie lingvistică se mai afirmă că frazeologia „ţine atât de vocabular, cât şi de sintaxă", idee formulată prin aceleaşi cuvinte de Hristea (1968: 177), însă în timpul care s-a scurs între 1980 şi 1998 frazeologia a fost privită ca un compartiment lingvistic deosebit de vocabular şi mai ales de sintaxă, astfel că ea şi-a dobândit în mod indiscutabil statutul de

[1] Precizăm că situaţia din dicţionare este pe cale să se schimbe astăzi, fiindcă apar şi câteva lucrări lexicografice care îi atribuie termenului *frazeologie* ca al treilea sens, după „fel propriu unei limbi sau unui scriitor de a construi frazele" şi „vorbărie fără conţinut, care ascunde sărăcia de idei; vorbe goale şi umflate; pălăvrăgeală", accepţia lingvistică de „disciplină care studiază unităţile frazeologice opuse îmbinărilor libere de cuvinte" (vezi, printre altele, MDN şi DEXI, s.v.). În aceste două lucrări este înregistrat şi termenul *frazeologism*, prin care se desemnează obiectul de studiu al disciplinei definite mai sus. El este considerat în primul dicţionar „unitate frazeologică, îmbinare de cuvinte cu caracter constant, creată în interiorul unei limbi" (vezi MDN, s.v.). Considerând-o incompletă, DEXI (s.v. *frazeologism*) păstrează până la un punct definiţia din MDN, dar întregeşte pe bună dreptate tabloul posibilelor mecanisme de creare a unor noi unităţi frazeologice, adăgând la sfârşit, după explicaţia „creată în interiorul unei limbi", alte două surse: „împrumutată sau calchiată după modele străine". Cu toate că au trecut destul de mulţi ani de când (Hristea 1984a:138) pleda pentru completarea sensurilor substantivului *frazeologie* prin selectarea în lucrări lexicografice cu caracter general şi a celor două accepţii din domeniul lingvisticii, au continuat să apară dicţionare ca de exemplu NDULR, DEX2, în care fie nu există deloc termeni ca *frazeologism*, fie ignoră cu desăvârşire semnificaţia „ansamblul unităţilor frazeologice dintr-o limbă dată" pe care conceptul de *frazeologie* o actualizează în lucrările de lingvistică.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

disciplină lingvistică relativ independentă, dacă nu chiar şi total autonomă (Hristea 1984a: 140), al cărei obiect de studiu îl reprezintă unităţile frazeologice[1] sau frazeologismele[2].

Un articol cu titlul *frazeologie* există şi în ELR[3] (2001: 224-225). Aici conceptul nu este definit, dar se spune încă de la început că „limba română se caracterizează printr-o mare varietate a **f**.[razeologiei]", enunţ în care frazeologia este înţeleasă, indiscutabil, ca inventar al unităţilor frazeologice cărora li se face în continuare o analiză detaliată.

Conceptul de ***unitate frazeologică***, principalele tipuri de frazeologisme, dar şi sursele frazeologiei româneşti moderne au fost discutate, de asemenea, de Hristea (1984a: 134-160). Autorul a prezentat o serie de caracteristici ale unităţii frazeologice în raport pe de o parte cu îmbinările libere de cuvinte, iar pe de altă parte cu unităţi lexicale compuse, delimitând mai multe fapte de limbă care constituie obiectul frazeologiei: locuţiuni şi expresii, în cadrul cărora un loc important îl ocupă cele idiomatice sau idiotismele, formulele şi clişeele internaţionale, pe care ulterior, la curs, autorul le-a denumit mai simplu frazeologisme internaţionale, dar şi alte unităţi frazeologice. În categoria acestora se includ perifrazele „care, deşi nu sunt prea sudate, au totuşi o anumită frecvenţă (neapărat superioară simplelor îmbinări lexicale libere) ori sunt înzestrate, din chiar momentul creării lor, cu o doză de *expresivitate*", precum *bardul de la Mirceşti* şi, respectiv, *luceafărul poeziei româneşti* (p. 145), dar şi locuţiunile de intensitate, cu subtipurile lor discutate la p. 146. Preferinţa pentru denumirea de *frazeologism internaţional* în locul construcţiei mai ample *formule şi clişeele internaţionale* se justifică, indiscutabil, şi prin caracterul profund depreciativ pe care îl cunoaşte în aproape toate dicţionarele de termeni lingvistici conceptul de *clişeu*. Dubois (1973: 91), col. 2 (s.v. *cliché*) îl delimitează de restul construcţiilor lingvistice invocând în definiţie două elemente: distanţarea în raport cu norma şi banalizarea lui în urma folosirii frecvente (cf. „on apelle cliché toute expression recherchée qui constitue un écart de style par rapport à la norme et qui se trouve banalisée par l'emploi trop fréquent qui en a déjà été fait''). În comparaţie cu veritabilele clişee menţionate imediat în paranteză, *l'aurore aux doigts de rose* şi *l'astre des nuits*, sintagmele fixe constituie o categorie distinctă de unităţi lingvistice, precizându-se în încheiere următoarele: „Le syntagme figé (*grande persone*, *prendre le train*) n'est pas non plus assimilé au cliché pour autant qu'il ne constitue pas un écart stylistique". În DSL[2], clişeul este definit la

[1] Sintagma terminologică *unitate frazeologică* reprezintă un împrumut din limba franceză (cf. *unité phraséologique*) şi se încadrează perfect într-o serie denominativă construită pe baza substantivului *unitate*, astfel încât se acoperă toate nivelurile limbii, majoritatea elementelor sau formaţiilor lingvistice şi principalele domenii investigate (cf. *unitate fonetică*, *unitate fonologică*, *unitate segmentală*, *unitate suprasegmentală*, *unitate gramaticală*, adică *unitate morfologică* şi *unitate sintactică*, *unitate sintactică omogenă*, *unitate sintactică eterogenă*, *unitate lexico-gramaticală* şi mai ales *unitate lexicală*, *unitate stilistică* etc.).

[2] Folosit ca sinonim perfect al sintagmei terminologice *unitate frazeologică*, substantivul *frazeologism* nu reprezintă o simplă creaţie a limbii române de la *frazeologie* + suf. *-ism*, cum afirmă Constantinescu-Dobridor (1980: 211 şi 1998: 154), ci se explică, indiscutabil, ca împrumut din limba rusă, etimologie acceptată, printre altele, în MDN şi în DEXI (s.v.). De altfel, Hristea (1984a: 138) a atras atenţia asupra unui substantiv rusesc de forma *frazeologhizm* care stă la baza termenului nostru. Ambii termeni, *frazeologism* şi *unitate frazeologică*, în accepţia dată de autor, s-au încetăţenit în lingvistica românească, aşa cum recunoaşte şi Munteanu (2007: 107). Aceasta nu înseamnă că nu există şi alte denumiri, dar pentru aspectul urmărit aici ele contează foarte puţin.

[3] Frazeologia şi unităţile frazeologice sau frazeologismele care constituie obiectul de cercetare al acestei discipline, alături de împrumuturile şi calcurile frazeologice, nu reprezintă nicidecum nişte realităţi specifice limbii române, ci interesează limbile romanice în general, ca şi numeroase idiomuri din alte familii lingvistice. De aceea ne exprimăm regretul că în ELIR nu se găseşte nicio menţiune cu privire la vreunul dintre conceptele de mai sus.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

p. 105, col. 1 (s.v.) „construcţie cu formă fixă, adesea incorectă, având o frecvenţă considerabilă într-un anumit moment din evoluţia limbii". Clasificate aici după Guţu-Romalo în funcţie de gradul de incorectitudine al lor, clişeele sunt considerate toate nişte „forme de stereotipie lingvistică situate în afara schemelor/şabloanelor admise de limba literară pentru stilurile funcţionale". Că aşa stau lucrurile în realitate o dovedeşte şi maniera în care termenul în discuţie este abordat (s.v. *clişeu lexical*) de către Constantinescu-Dobridor (1980: 82 şi 1998: 61). După ce îl explică prin fr. *cliché lexical*, autorul trimite la pagina unde vorbeşte despre *şablon.* Un semn indubitabil că le socoteşte perfect sinonime este şi folosirea parantezelor la p. 317 şi, respectiv, la p. 419, s.v. *şablon* (*clişeu lexical*), definit drept „cuvânt sau construcţie lexicală (formulă, expresie stereotipă) care revine insistent în vorbirea sau în scrisul unui om sau al mai multor oameni şi de care nu este nevoie, el (ea) putând fi înlocuit(ă) printr-un alt cuvânt sau printr-o altă construcţie lexicală sinonimică" şi considerat „un element lexical banalizat, tocit prin repetare excesivă în aceleaşi împrejurări".

Revenind la clasificarea propusă de Hristea (1984a: 140-147), mai precizăm că în încheierea discuţiei legate de tipologia frazeologismelor autorul face referire şi la o subcategorie de comparaţii stereotipe care au apărut fie pe teren românesc, fie ca rezultat al calchierii unor structuri asemănătoare din alte limbi, fiindcă analiza lui nu se limitează la o simplă prezentare a principalelor tipuri de unităţi frazeologice din română, ci presupune în mod necesar şi o cercetare de tip etimologic. Ea se realizează într-o manieră ireproşabilă şi exclusiv cu mijloace ştiinţifice, apelându-se la atestări existente în dicţionare mai vechi ori de la momentul respectiv, şi constituie obiectul subcapitolului intitulat *Sursele frazeologiei româneşti*. În această parte se argumentează că unele frazeologisme au apărut în interiorul limbii române ca urmare a evoluţiei de la simple îmbinări lexicale (care se foloseau în mod frecvent) la veritabile expresii (idiomatice), prin metaforizare sau printr-un procedeu special, cum este derivarea frazeologică, aflată la baza unor formaţii ca *băgare de seamă* şi *băgător de seamă*, *pescuitor în apă tulbure*, *artist plastic*, *sportiv de performanţă* etc.. Altele – cele mai multe unităţi frazeologice neologice – se explică prin mijloace externe, constituind împrumuturi din diferite limbi (*ad litteram*, *ad libitum*, *alter ego*, *curriculum vitae*, *de facto* şi *de iure*, *magna cum laude*, *modus vivendi*, *primus inter pares* etc., care au fost împrumutate din latină, fie direct, fie prin intermediul francezei, *avant la lettre*, *comme ci comme ça*, *parti pris*, *tête à tête* etc., de origine franceză, *con brio*, *concerto grosso*, *fata morgana*, *tutti frutti*, dar şi *liră sterlină*, *medic curant*, *medic primar*, *politică internă*, *salt mortal*, de provenienţă italiană, *all right*, *chewing gum*, *gentlemen's agreement*, *last, but not least*, *splendid isolation* sau *terapie ocupaţională*, *stres emoţional*, cu originea în engleza britanică şi americană), dar şi printr-un procedeu lingvistic special cum este calcul frazeologic (cf. *cap pătrat*, după fr. *tête carrée*, *diabet zaharat*, după fr. *diabète sucré*, *şarpe cu clopoţei*, după fr. *serpent à sonnettes*, *a bate în retragere*, după fr. *battre en retraite*, *a cădea de acord*, după fr. *tomber d'accord*, *a face escală*, după fr. *faire escale*, *a face faţă*, după fr. *faire face*, *a lupta contra morilor de vânt*, după fr. *lutter contre les moulins à vent*, *a pescui în apă tulbure*, după fr. *pêcher en eau trouble*[1], *a pune la punct*, după fr. *mettre au point*, *a trece sub tăcere*, după fr. *passer sous*

[1] În ceea ce ne priveşte, acceptăm soluţia propusă de Hasdeu în HEM II, 1270, invocat de Dumistrăcel (1997: 186 şi 2001: 314), şi argumentele formulate de Hristea (1984a: 148) şi nu suntem pe deplin convinşi că expresia *a pescui în apă tulbure* constituie o simplă „copie a realităţii", creată în interiorul limbii. În pofida afirmaţiei naturalistului Mihai Băcescu, citat de Dumistrăcel (1980: 199, 1997:186 şi 2001: 314), şi a numeroaselor atestări din literatura artistică, reproduse pe larg în toate cele trei lucrări ale lingvistului amintit, considerăm că ne aflăm în faţa unei expresii al cărei caracter cult, livresc nu poate fi în niciun caz trecut cu vederea. Înainte de orice altă explicaţie, ea stă în legătură etimologică directă cu limba franceză, asemănarea de structură dintre model şi copie fiind în acest caz

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

silence, *a ţine în sah*, după fr. *tirer en échec*, *numărătoare inversă*, după engl. *count down*, *cutie neagră*, după engl. *black box*, *farfurie zburătoare*, după engl. *flying saucer*, *floare albastră*, după germ. *blaue Blume*, *a ţine o conferinţă*, după germ. *einen Vortrag halten*[1] etc.). În afara calculului pur frazeologic sunt relevante în ceea ce priveşte apariţia unor frazeologisme noi în limba română şi două tipuri mixte de calc[2]: cel lexico-frazeologic (cf. *învăţământ primar*, calchiat după fr. *enseignement primaire*, *învăţământ secundar*, după fr. *enseignement secondaire*, *învăţământ superior*, un calc după fr. *enseignement supérieur*, *învăţământ public*, după fr. *enseignement public*)[3] şi cel frazeologico-gramatical[4].

Ca şi în cazul termenului *frazeologie*, concepţia lui Theodor Hristea referitoare la unităţile frazeologice a fost preluată atât în DSL2, cât şi în ELR. În DSL2, la 209, col. 2 (s.v.), *unitatea frazeologică* e considerată o „combinaţie de două sau mai multe cuvinte, având sens unitar şi referent unic. [...] Spre deosebire de alăturarea liberă de cuvinte, unitatea frazeologică

---

izbitoare. Până la proba contrară, când atestările vor fi mai consistente nu pentru stilul beletristic, ci pentru perioada anterioară manifestării influenţei franceze asupra lexicului şi frazeologiei româneşti, trebuie să trecem pe primul plan calcul frazeologic total care, în plus, s-a realizat şi **perfect** după modelul franţuzesc invocat. Sublinierea e menită să atragă atenţia asupra faptului că nu ne aflăm în prezenţa unei simple coincidenţe şi că inovaţia paralelă trece în astfel de cazuri pe locul doi, lucru admis de altfel şi de Hristea (2009: 700−701) când a analizat originea expresiei *a se culca (odată) cu găinile*, însă numai la finalul demonstraţiei sale care avea ca obiect însuşi calcul frazeologic. Aceasta este adevărata realitate din care nu rezultă nicidecum că explicaţia prin calc a fost definitiv abandonată, ba dimpotrivă. Mai mult, soluţia etimologică propusă de „lingvistul bucureştean" în toate cazurile de acest fel contrazice de fapt afirmaţia categorică formulată de Munteanu (2007: 148), care, după cum se va vedea imediat, ia mai degrabă forma unei aprecieri necondiţionate: „O demonstraţie exemplară, privind expresia *a pescui în apă tulbure*, este făcută de Stelian Dumistrăcel (*Expresii*, p. 314-316), ce combate obiecţia lui Th. Hristea (*Frazeologie*, p. 148) potrivit căreia formula în cauză ar fi «necunoscută limbii noastre vechi şi populare», calchiind un idiotism franţuzesc (*pêcher en eau trouble*)". Nu putem să nu remarcăm, fie şi în treacăt, similitudinea paginii unde apare această „replică indirectă" şi precizăm în încheiere că niciodată nu s-a pus problema unui **idiotism** franţuzesc, tocmai din cauza dificultăţilor pe care le-ar fi implicat traducerea lui într-o altă limbă. În cazul limbii române, dar nu este deloc exclus ca şi în alte idiomuri unde se constată similitudini de structură şi identitate de sens, invocate de Dumistrăcel (1997: 187 şi 2001: 316) ca argument în sprijinul unei inovaţii paralele, calchierea după modelul franţuzesc identificat de Hristea s-a realizat extrem de uşor şi în modul cel mai fericit cu putinţă.

[1] Pentru alte calcuri frazeologice după modele germane, vezi Bogdan-Oprea (2007a: 661−662).

[2] Acestora li se adaugă după Stanciu-Istrate (2006: 253−254, 264 şi 274) un alt tip mixt de calc, denumit calc lexico-frazeologico-gramatical şi ilustrat de autoare prin exemple de tipul *însărcinat cu afaceri*, după fr. *chargé d'affaires*, *persoane bine*, după fr. *des gens bien*, *ţinută de seară*, după fr. *tenue de soirée*, *ţinută sport*, după fr. *tenue de sport*, *a-şi da aere*, după fr. *se donner des airs* şi chiar *a-şi lua aere aristocratice*, după fr. *prendre de grands airs* etc..

[3] Mai multe exemple sunt clasificate după diferite criterii şi discutate pe larg de Hristea (1997: 25−27).

[4] Optând pentru acest tip mixt de calc, Hristea (1997: 27−28) atrage atenţia asupra faptului că substantive precum *aer*, *apă* şi *sare* se folosesc în expresii necunoscute limbii române vechi sau variantei populare, cum este, de exemplu, *a-şi da aere*, calchiată după fr. *se donner des airs* şi pe care Stanciu-Istrate (2006: 264) o consideră un calc lexico-frazeologico-gramatical, ca şi într-o serie de unităţi sintagmatice de felul lui *ape minerale*, după fr. *eaux minérales*, *ape termale*, după fr. *eaux thermales*, *ape subterane*, după fr. *eaux souterraines*, *ape gazoase*, după fr. *eaux gazeuses*, *ape industriale*, după fr. *eaux industrielles* etc. ori *săruri minerale*, după fr. *sels minéraux*, *săruri alcaline*, după fr. *sels alcalines*, *săruri biliare*, după fr. *sels biliaires*, *săruri naturale*, după fr. *sels naturels*, *săruri de potasiu*, după fr. *sels de potassium* etc..

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

este receptată de vorbitor drept o entitate existentă ca atare în limbă". În ELR sunt prezentate la p. 224−225 următoarele patru tipuri de frazeologisme plecându-se, de asemenea, de la Hristea (1984a: 140-147): 1. locuţiuni, „corespunzând tuturor părţilor de vorbire, cu excepţia articolului"; 2. „expresii (îmbinări expresive) idiomatice, care sunt analizate mai pe larg de către aceeaşi autoare la p. 258, s.v. *idiomatice*, *expresii* ~ (*idiotisme*), insistându-se în special asupra înţelesului figurat al acestora, a unităţii semantice (de grup) şi a caracterului lor intraductibil cuvânt cu cuvânt în alte limbi; 3. „formule convenţionale şi clişee internaţionale" şi 4. perifraze, „structuri cu valoare de intensitate, adesea comparaţii (*simplu ca bună ziua* «foarte simplu»), unele eliptice (*singur cuc* «foarte singur»)".

Preluând la rândul nostru clasificarea făcută de Hristea (1984a: 140−147), împreună cu modificările sau completările apărute ulterior, şi acceptând fără rezerve definiţia pe care autorul o propune la p. 138, înţelegem prin ***unitate frazeologică*** orice îmbinare de cuvinte cu caracter stabil, consacrată prin uz în procesul comunicării şi folosită ca echivalent real sau potenţial al unei unităţi lexicale. În acelaşi timp, admitem faptul că obiectul de studiu al frazeologiei îl reprezintă toate grupurile sintactice sau combinaţiile lexicale stabile care constituie unităţi semantice şi funcţionale, şi nu numai locuţiunile şi expresiile. Aşa cum le spune şi denumirea, acestea din urmă sunt dotate cu expresivitate şi au, de cele mai multe ori, un înţeles figurat. În interiorul lor, un loc important îl ocupă expresiile idiomatice[1]. Există însă şi frazeologisme total inexpresive care se folosesc cu un sens neutru în diverse terminologii ştiinţifice. Aşa cum se arată în DLR: VII, principala condiţie este să reprezinte „grupări constante de cuvinte" şi să aibă „alte valori sau funcţiuni decât acelea ale termenilor care le compun". În cazul în care gradul lor de sudură nu este unul foarte avansat, profesorul Theodor Hristea le spunea de nenumărate ori la curs studenţilor masteranzi din Facultatea de Litere a Universităţii din Bucureşti şi celor din anul al II-lea de la Facultatea de Ştiinţe ale Comunicării din cadrul Universităţii Ecologice din Bucureşti, că e mult mai potrivit să vorbim despre **semifrazeologisme**[2]. Ele trebuie studiate, de asemenea, în ansamblul frazeologiei ca sintagme terminologice care constituie un echivalent potenţial al unor cuvinte şi prin care se exprimă diferite noţiuni[3]. Spre deosebire de aceste semifrazeologisme şi de locuţiunile, expresiile,

[1] O concepţie corectă cu privire la statutul acestora apare în DA, Tom. I, partea I (*A*–*B*), Bucureşti, 1930, p. XXIX, unde sunt denumite *idiotisme* şi raportate la alte expresii care, de asemenea, „intră în cadrele stilisticei", tocmai prin faptul că au un caracter figurat. Şi mai clară este următoarea afirmaţie pe care o găsim în DLR (serie nouă), Tomul al VI-lea, Bucureşti, Editura Academiei, 1965, p. VII: „În general, expresiile conţin un sens figurat, transparent sau aluziv, ceea ce nu se întâmplă cu locuţiunile, unităţi mai puţin îndepărtate de sensurile proprii ale cuvintelor care le alcătuiesc".

[2] Acestea constituie o subcategorie importantă, înglobând pe lângă sintagmele terminologice, singurele la care ne vom referi în acest studiu, şi o serie de îmbinări lexicale expresive, mai puţin întâlnite însă în comparaţie cu veritabilele frazeologisme. Un exemplu în acest ultim caz îl reprezintă construcţiile de tipul *a se ridica la cer* sau *a trece în lumea amintirilor*, din care nu lipseşte unitatea semantică, însă e mai bine să fie considerate semifrazeologisme, o afirmaţie care se susţine imediat ce le raportăm la expresii şi locuţiuni arhicunoscute şi îndelung folosite ca *a-şi da duhul*, *a-şi da obştescul sfârşit*, *a da ortul popii*, *a trece în nefiinţă*, *a se stinge din viaţă* sau *a trece în lumea drepţilor* (ori *a celor drepţi*) etc.

[3] Această concepţie se apropie foarte mult de cea promovată în DLR, p. VII, unde sunt incluse în categoria *unităţilor frazeologice*, deopotrivă, „sintagme, locuţiuni, expresii". În schimb, în *Prefaţa* la DEXI, p. VII se foloseşte noţiunea de *construcţii fixe*, prin care autorii înţeleg „sintagme, locuţiuni, expresii, compuse". Aceştia comit însă două greşeli: preferă să folosească denumirea de *contrucţie fixă*, în locul conceptelor de *unitate frazeologică* sau de *frazeologism*, care s-au impus deja nu numai în lingvistica românească, ci şi în cea generală, şi încalcă graniţele dintre cuvinte şi îmbinările constante de

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

expresiile idiomatice, frazeologismele internaţionale sau de alte îmbinări lexicale cu sens unitar, maximele, adagiile, dar şi diversele sentinţe, proverbe sau zicători nu sunt unităţi frazeologice, ci reprezintă în realitate nişte ***unităţi frastice***. Aşa cum arată Hristea (2009: 696), ele „conţin diverse reflecţii de ordin general, exprimă adevăruri care sunt (ori par, de multe ori, elementare), ne furnizează constatări sigure (întemeiate, adeseori, pe observaţii seculare) şi, nu în ultimul rând, ne dau sfaturi înţelepte îzvorâte din experienţa individuală sau colectivă". În categoria acestor unităţi lingvistice folosite pentru transmiterea anumitor idei, un loc important îl ocupă proverbele, care constituie obiectul de cercetare al altei discipline cunoscute sub numele de ***paremiologie***. Concepţia autorului coincide cu teza formulată de Dubois (1973: 378-379) în dicţionarul său de termeni lingvistici unde se precizează la p. 379, col. 1 (s.v. *phraséologie*) că „un dictionnaire phraséologique s'assigne pour objet le recensement et la présentation des expressions figées spécifiques à une langue. En principe, il n'enregistre pas les proverbes, pour autant que ceux-ci représentent des unités phrastiques complètes".

Deşi admite că există diferenţe clare între proverbe şi unităţile frazeologice, Şodolescu Silvestru (2002: 28-29) include în lucrarea sa care are un titlu restrâns la sfera frazeologiei un număr foarte mare de unităţi din prima categorie, alături de locuţiuni şi expresii (idiomatice). Este semnificativă în acest sens discuţia făcută de autoare la p. 28, în urma căreia ajunge la concluzia că raţionamentul celor care spun că „proverbul poate fi asimilat unităţilor frazeologice [...] este, evident, forţat". Ca dovadă că această carte consacrată exclusiv **expresiilor frazeologice** româneşti (subl. ns.), înregistrează de fapt şi numeroase unităţi frastice, în sens mai larg, sau paremiologice, într-un sens mai restrâns, de care ar trebui să se ocupe o disciplină specială, şi nu frazeologia, citǎm în continuare câteva proverbe incluse în lucrare la p. 104−105, menţionând că formaţii de acest tip nu lipsesc de pe fiecare aproape nico pagină a dicţionarul bilingv întocmit de autoare: *doi ochi văd mai bine decât unul*; *ochii care nu se văd se uită*; *patru ochi văd mai bine decât doi*; *ochii sunt oglinda inimii*; *să-ţi plesnească ochii!* şi chiar *să nu te văd în ochi!* (p. 104, col. 1, s.v. *ochi*); *omul cât trăieşte tot învaţă şi tot moare neînvăţat*; *omul până nu slujeşte, stăpân nu ajunge* (p. 105, col. 1, s.v. *om*); *fiecare ştie unde îl strânge opinca* (p. 105, col. 1, s.v. *opincă*); *în ţara orbilor, cel cu un ochi e împărat; prinde orbul, scoate-i ochii* (p. 105, col. 1, s.v. *orb*); *cine fură azi un ou mâine va fura un bou* (p. 105, col. 1, s.v. *ou*) etc..

Proverbe de felul celor menţionate mai sus nu lipsesc nici din unele manuale de limba şi literatura română pentru clasa a X-a. Ele apar înregistrate alături de multe unităţi frastice în subcapitole având ca obiect tot unităţile frazeologice şi sunt incluse în câteva lucrări de acest fel printre veritabilele locuţiuni, expresii, idiotisme şi îmbinări lexicale cu caracter stabil, singurele care interesează de fapt frazeologia. Indiferent de selectarea inventarului de unităţi frazeologice, de prezentarea problemelor teoretice şi de complexitatea aplicaţiilor propuse în manuale, este de apreciat includerea în programa şcolară a unei teme dintr-o disciplină care îi interesează, indiscutabil, pe elevii noştri şi le este extrem de necesară pentru cultura generală, nu numai pentru studiul limbii române[1]. Că aşa stau lucrurile în realitate o

---

cuvinte cu caracter unitar, prin includerea în categoria unităţilor frazeologice şi a compuselor, care sunt însă tot unităţi lexicale, chiar dacă mai complexe,

[1] În legătură cu felul în care frazeologia şi obiectul ei de studiu, unităţile frazeologice, sunt abordate în diverse manuale şcolare, vom discuta mai pe larg într-un articol care se află deja în lucru. Deocamdată nu facem decât să semnalăm şi să apreciem includerea unor noţiuni de frazeologie (sincronică şi diacronică, descriptivă şi normativă, românească şi contrastivă) în partea de *Lingvistică şi comunicare* din următoarele lucrări pe care le-am avut la îndemână: *Limba şi literatura română: manual pentru clasa a X-a*, Bucureşti, Editura ALL EDUCAŢIONAL, 2000, p. 235−236; *Limba şi literatura română: manual pentru clasa a X-a*, Bucureşti, Editura Sigma, 2000, p. 49−50; *Limba şi literatura*

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

dovedeşte şi faptul că unele probleme legate de domeniul frazeologiei şi-au găsit locul în noua programă de gimnaziu pentru clasa a VII-a, fie şi numai cu statut facultativ pentru profesori. Considerăm că a fost făcut un pas mic, dar important, şi ne exprimăm speranţa ca frazeologia să ajungă într-un timp cât mai scurt în centrul preocupărilor elevilor şi cadrelor didactice din învăţământul preuniversitar. În acelaşi timp, ne face o deosebită plăcere să vedem că în perioada de după Revoluţia din anul 1989, îndată ce a crescut numărul manualelor realizate pentru aceeaşi clasă şi s-au diversificat sursele de informare ale autorilor de carte şcolară, frazeologia şi-a câştigat locul pe care îl merită „în învăţământul nostru de cultură generală", ceea ce în urmă cu mai bine de douăzeci şi cinci de ani era un simplu deziderat pentru Hristea (1984a: 134). Ca în multe alte ocazii, şi în această lucrare al cărei coordonator şi principal autor este, lingvistul nostru demonstrează cu argumente convingătoare „nu numai utilitatea studierii sistematice a frazeologiei în şcoală, ci şi importanţa ei pentru cercetarea lingvistică, în general". În opinia sa, frazeologia este importantă din cel puţin zece motive pe care le analizează în detaliu şi le exemplifică prin fapte lingvistice sugestive. Astfel, ea ilustrează bogăţia limbii române şi oglindeşte inepuizabilele resurse de expresivitatea ale acesteia (p. 134), prezintă importanţă pentru stilistica funcţională (p. 134−135) şi aduce „servicii reale atât etimologiei, cât şi lexicografiei" (p. 135−137). În acelaşi timp, „studiul frazeologiei ne pune în contact cu istoria, cultura şi civilizaţia poporului nostru sau ale altor popoare într-o măsură incomparabil mai mare decât o fac studiul foneticii şi cel al structurii gramaticale" (p. 137). Nu în ultimul rând, se vorbeşte la aceeaşi pagină despre importanţa frazeologiei „pentru înţelegerea *corectă* şi *completă* a două fenomene deosebit de complexe, care sunt **modernizarea** şi **relatinizarea** limbii române" şi despre „cercetarea atentă şi exhaustivă a întregului nostru «tezaur frazeologic»", care „ar permite să ne facem o idee mult mai apropiată de realitate în legătură cu *forţa creatoare a limbii române* în acest domeniu, precum şi cu diversele *influenţe* străine exercitate asupra ei în epoca modernă şi în cea contemporană".

Vom ilustra în cele ce urmează importanţa frazeologiei pentru stabilirea corectă a originii imediate în limba română a unor neologisme latino-romanice împrumutate din latină pe cale cultă ori savantă. Ele au fost adaptate sub o formă apropiată de aceea a etimonului latinesc imediat, dar cunosc şi o serie de sensuri calchiate după corespondentele lor din alte limbi, în special franceza, eventual şi din italiana, germana ori rusa, iar actualmente, şi engleza britanică sau cea americană.

Dicţionarele ignoră însă în majoritatea cazurilor acest procedeu lingvistic de tip special şi formulează explicaţii incomplete sau chiar greşite atunci când trebuie să indice provenienţa unor asemenea unităţi lexicale. Argumentăm această afirmaţie cu următorii termeni latino-romanici, a căror etimologie am căutat-o în principalele noastre lucrări lexicografice: *consiliu*, *efect*, *familie*, *impozit*, *materie*, *probă*, *punct*, *spirit*, *stat*, *virtute*. Lor li se adaugă în final cuvinte de altă origine decât cea latină savantă precum neologismele *ministru* şi *procuror*, ori cu etimologie dublă – franceză şi latină savantă, ca de exemplu *arenă*, care actualizează, la rândul lor, sensuri lexicale şi frazeologice calchiate după corespondente franţuzeşti sau din alte limbi.

Semnificaţiile speciale, mai ales cele din domeniul politic şi administrativ pe care le cunoaşte rom. ***consiliu*** stau în strânsă legătură cu unităţi frazeologice din limba franceză – îndeosebi sintagme terminologice – a căror structură a fost calchiată de noi total sau parţial (cf. *Consiliu judiciar*, după fr. *Conseil judiciaire*, *Consiliu de Stat*, după fr. *Conseil d'État*, *Consiliu de miniştri*, calc după fr. *Conseil des ministres*, *Consiliu de război*, calchiat după fr. *Conseil de guerre* şi chiar *sală de consiliu* ori *şedinţă de consiliu*, care se explică fără nicio

română: manual pentru clasa a X-a, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 2005, p. 86; *Limba şi literatura română: manual pentru clasa a X-a*, Bucureşti, Editura Corint, 2005, p. 15−16.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

dificultate printr-un calc perfect după fr. *salle du Conseil* (calchiat parţial) şi, respectiv, după fr. *séance du Conseil* (calchiat total). Dicţionarele nu recunosc însă întotdeauna acest procedeu special care nu conduce la apariţia unor cuvinte noi, ci la îmbogăţirea cu mai multe sensuri a unui termen preexistent, în cazul de faţă un element neologic de origine latină. BREBAN se limitează la p. 206, col. 1 (s.v. *consiliu*) la un etimon latinesc *consilium*, ignorând faptul că acesta din urmă avea semnificaţia „deliberare", pe care o menţionează însuşi autorul în lucrarea sa lexicografică. La fel procedează Ciorănescu în CDER, p. 233, col. 1 (s.v. *consiliu*), când spune că a fost împrumutat în secolul al XVIII-lea din lat. *consilium*, dar şi autorii care au republicat la începutul secolului al XXI-lea dicţionarul lui H. Tiktin. Deşi traduc în limba germană sintagme terminologice româneşti care nu au nimic comun cu latina, ci se leagă, indubitabil, de corespondentele lor franţuzeşti (cf. *consiliu de familie, consiliu de război, consiliu comunal, consiliu judeţean*), iar unul şi de ital. *consiglio* (cf. *Consiliu de zece*, prin care este redată o realitate politică din veacul al XIV-lea, în republica Veneţia), Paul Miron şi Elsa Lüder notează următoarele în TDRW, la p. 589, col. 1 (s.v. *consiliu*): „n. lat. *consilium*". Prin latină se explică numai înţelesul de „adunare, sfat" al rom. *consiliu*, un sens învechit astăzi. Conform atestărilor existente în DILR, la p. 149 (s.v. *consilium*), termenul a fost împrumutat direct din lat. *consilium*, aşa cum o dovedeşte şi aspectul său grafic, dar şi prin intermediul germ. *Konsilium* şi al gr. med. *κονσέλιον*. Majoritatea lucrărilor noastre lexicografice nu se raportează şi la aceşti intermediari neromanici, limitându-se să indice următoarea origine pentru rom. *consiliu*: latină savantă şi franceză. Greşeala multor lexicografi provine din faptul că etimonul franţuzesc e situat pe acelaşi plan cu cel latinesc, iar înaintea lui se ataşează prepoziţia *din* (în loc de *după*), acreditându-se astfel ideea că ne găsim în faţa unui împrumut lexical şi nu a unui calc semantic, cum este, fără îndoială, conform cu realitatea lingvistică. Foarte corect procedează în schimb autorii DA, care la p.732, col. 2 (s.v. *consiliu*) îl explică astfel: „N. **după** fr. şi **din** lat. *consilium*, idem." (subl. ns.), nu însă şi lexicografii la care ne vom referi în continuare. Alegând o formulă inedită, dar nu şi foarte explicită, Candrea propune în CADE, la p. 323, col. 1 (s.v.) următoarea etimologie: „[lat. *consilium* + fr. *conseil*]". În MDA, la p. 641, col. 1, rom. *consiliu* este explicat prin lat. *consilium* şi prin fr. *conseil*. La fel se procedează în DLRM, la p. 179, col. 2 şi în MDN, p. 210, col. 1 (s.v.). Confuzia pe care unii autori o fac între împrumut şi calc lingvistic reiese şi mai clar din modul cum este indicată etimologia substantivului *consiliu* în NDULR, la p. 274, col. 1 şi în DEX$_2$, la p. 214, col. 2 (s.v.): „**din** lat. *consilium*, fr. *conseil*" (subl. ns.). Acestor două etimoane li se adaugă, pe bună dreptate, în DEXI, la p. 427, col. 1 (s.v.), germ. *Konsilium* şi ital. *consiglio*, ultimul explicând, după părerea noastră, sensul de „comisie specială compusă din zece membri care avea sarcina de a urmări şi de a pedepsi pe autorii unor conspiraţii puse la cale în Veneţia, în perioada Renaşterii". Această semnificaţie specială care se leagă de o realitate politică italienească apare în locuţiunea substantivală *Consiliul celor zece*, cu varianta frazeologică învechită *Consiliu de zece*. Pentru cele mai multe înţelesuri frazeologice şi lexicale pe care le cunoaşte substantivul *consiliu* în limba română rămâne însă hotărâtor calcul după corespondentul său franţuzesc *conseil*.

Şi în cazul neologismului latino-romanic ***efect*** trebuie invocat un calc semantic după franceză. Dicţionarele nu fac referire întotdeauna la acest procedeu, pentru că fie nu iau deloc în discuţie etimonul franţuzesc *effet*, fie, ignorând total diferenţele de ordin formal, consideră că el a fost împrumutat în limba română, şi nu calchiat. În acest ultim sens, DEXI, la p. 630, col. 1 şi DLR, la p. 69, col. 2 (s.v.) consideră rom. *efect* un neologism provenit din lat. *effectus, -us*, fr. *effet* şi germ. *Effekt*. Mult mai aproape de adevăr este indicaţia care se găseşte în MDN, la p. 305, col. 1, şi anume: „<lat. *effectus*, germ. *Effekt*, după fr. *effet*". Substantivul românesc *efect* se explică, indiscutabil, şi prin germană, dată fiind atestarea lui în publicistica

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

eminesciană, unde apare mai ales cu forma de plural şi cu sensul specializat de „documente în care sunt specificate sume împrumutate şi care trebuie restituite la scadenţă; valori negociabile (emise de stat); hârtii de valoare”. DLR înregistrează, printre altele, la p. 69 (s.v. *efect*) două contexte care sunt foarte importante pentru aspectul urmărit aici: „Bancherul nu poate vinde efectele cu preţurile limitate” şi „Scrie corespondentului său ca să vânză efectele depuse”. Dat fiind faptul că ele se întâlnesc la Eminescu, rom. *efect*, ca termen financiar-bancar, poate sta în legătură directă (şi) cu germana. BREBAN îl explică la p. 316, col. 2 (s.v.) prin lat. *effectus* (<*facere*) şi prin fr. *effet*. Franceza şi latina apar ca surse pentru substantivul *efect* şi în DLRM, la p. 271, col. 2 (s.v.), unde autorii notează în dreptul lui destul de ambiguu şi, fără îndoială, profund greşit, următoarele: „Fr. *effet* (lat. lit. *effectus*)”. În MDA se trimite la p. 263, col. 1 (s.v. *efect*), deopotrivă, la fr. *effet* şi lat. *effectus*, însă etimonul franţuzesc nu poate explica din punctul de vedere al formei decât varianta lexicală învechită *efet*, atestată în limba română în secolul al XIX-lea. Ciorănescu este de părere în CDER, la p. 310, col. 2 (s.v.) că rom. *efect*, cu sensul de „fenomen care rezultă în mod necesar dintr-o anumită cauză”, are la bază lat. *effectus*, „pătruns însă prin intermediul fr. *effet*”, lucru care nu concordă cu realitatea. Şăineanu îl lasă fără etimologie în ŞDULR (s.v. *efect*), iar Tiktin nu îl înregistrează în TDRG. Termenul apare însă în TDRW, fiind explicat la p. 131, col. 2 (s.v.) ca neologism din lat. *effectus* şi din fr. *effet*. Aceeaşi etimologie se găseşte şi în NDULR, la p. 11, col. 1. Observând că între fr. *effet* şi corespondentul său din limba română există o neconcordanţă în planul formei, mai mulţi lexicografi consideră că neologismul *efect* este împrumutat în română din limba latină, însă nu uită să precizeze faptul că are semnificaţii care nu se pot explica altfel decât printr-un calc după fr. *effet*. În CADE se afirmă la p. 451, col. 1 că are la bază „lat. *effectus*, cu înţelesurile fr. *effet*”, iar în DEX$_2$ se spune la p. 331, col. 2 că provine din lat. *effectus* (cu înţelesurile fr. *effet*). Dată fiind prezenţa în limbajele de strictă specializate, dar şi în limba comună (unde s-au răspândit, în primul rând, prin intermediul presei) a unor semnificaţii care nu se pot explica altfel decât prin calc după franceză (cf. *efectul Joule, efecte comice, om de efect, efecte publice*, aflate în strânsă legătură cu fr. *effet Joule, effets comiques, homme d'effet, effets publiques*), suntem de părere că o etimologie care să acopere multitudinea aspectelor pe care le cunoaşte acest element neologic din limba română nu poate fi decât aceasta: împrumutat din lat. *effectus, -us* şi din germ. *Effekt* (cu sensuri după fr. *effet*). Se verifică astfel încă o dată teoria pe care au formulat-o autorii DLR în Tomul VI, p. X−XI, cu privire la originea unor cuvinte de acest tip din limba română: „Etimologia multiplă cuprinde şi calcul lexical, precum şi dezvoltările semantice datorite seriilor sinonimice. În cazurile acestea, cuvântul, privit ca un ansamblu unitar de sensuri, nu are un singur etimon, iar termenii de la care s-a luat un înţeles nou trebuie să figureze alături de etimonul iniţial”.

Înţelesuri calchiate după franceză are şi neologismul latino-romanic ***familie*** care formal se explică prin latină şi prin italiană (cf. lat. *familia* şi it. *famiglia*) şi este atestat pentru prima dată în 1696 cu sensul de „soţia şi copiii cuiva”. Dubletul lui etimologic este cunoscutul substantiv *femeie*, moştenit din acelaşi lat. *familia*. Printre etimoanele din care provine în limba română veche neologismul latino-romanic *familie*, DILR menţionează, alături de lat. *familia* şi de it. *famiglia*, următoarele două variante din neogreacă: *φαμίλια* şi *φαμελιά* (vezi p. 186, s.v.). Ultima dintre ele nu poate să justifice decât varianta lexicală *famelie* a rom. *familia*, nu şi forma-tip sub care circulă acest cuvânt în limba literară. TDRG îl explică exclusiv prin latină, notând în dreptul lui *Buchwort* (adică un „cuvânt savant, cărturăresc”), iar DEX$_2$ îl pune pe seama limbilor latină şi italiană, luând în discuţie şi fr. *famille*, însă numai pentru a motiva prezenţa unor sensuri speciale pe care le cunoaşte rom. *familie*, ceea ce este foarte corect. Unităţi frazeologice sau semifrazeologisme de tipul *familie de limbi, familie de cuvinte, familie de vectori, viaţă de familie, cap de familie*, (*a avea un*) *aer de familie* au apărut în română prin

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

calchierea totală sau parţială a unor frazeologisme franţuzeşti cu structură identică: *famille de langues*, *famille de mots*, *famille de vecteurs*, *la vie de famille*, *le chef de famille* şi (*avoir un*) *air de famille*. Semnificaţiile speciale actualizate în structurile de mai sus i-au determinat, pe bună dreptate, pe unii lexicografi să admită faptul că ne aflăm în faţa unui calc lingvistic şi să precizeze în paranteză că rom. *familie* are sensuri calchiate după fr. *famille*. Aşa se procedează, de exemplu, în MDA, la p. 377, col. 2 (s.v.), unde termenul apare cu următoarea indicaţie etimologică: „lat. *familia*, it. *famiglia* (cu unele sensuri ale fr. *famille*). Procedând într-un mod destul de ambiguu, DA, la p. 43, col. 1-2 (s.v.), socoteşte rom. *familie* un neologism „după franceză", adăugând imediat în paranteză şi etimonul latinesc *familia, -am*, cu acelaşi sens. La fel şi în DLRM, unde se menţionează următoarele la p. 291, col. 2 (s.v. *familie*): „Fr. *famille* (lat. lit. *familia*)". MDN consideră că termenul a fost împrumutat în limba noastră **din** latină, italiană **şi franceză** (subl. ns.). Mai corect ar fi fost, desigur, să se scrie ***după*** *franceză*, şi nu ***din*** *franceză*. Toate etimoanele imediate ale rom. *familie* sunt puse pe acelaşi plan şi în DEXI (s.v.), care invocă la p. 710, col. 1 nu mai puţin decât cinci surse de provenienţă ale acestui termen în limba română: lat. *familia, -ae*, it. *famiglia*, fr. *famille*, ngr. *φαμίλια* şi germ. *Familie*. Din seria acestora, numai fr. *famille* şi lat. *familia* se întâlnesc ca etimoane imediate pentru rom. *familie* în CADE, la p. 478, col. 1, în NDULR, la p. 56, col. 1 şi în dicţionarul lui Breban, la p. 350, col. 1 (s.v.), trei lucrări lexicografice în care nu se face o referire clară la semnificaţii după franceză. În prima se indică simplu la sfârşit: „[lat. + fr. *famille*]", iar în a doua se lasă impresia unui împrumut lexical din lat. *familia*, fr. *famille*. Acelaşi lucru şi în ultima, însă inversând etimoanele: din fr. *famille*, lat. *familia*. Aşa cum se întâmplă şi în cazul neologismului *efect*, discutat mai sus, Şăineanu îl lasă fără etimologie în ŞDULR, la p. 243, col. 1 (s.v. *familie*), iar Ciorănescu îl explică astfel în CDER, la p. 318, col. 2: „Lat. *familia*, prin intermediul fr. *famille*, cf. dubletul *femeie*". Autorul consideră că trebuie invocat şi un etimon italienesc *famiglia*, însă nu pentru dacoromână, ci numai pentru a motiva prezenţa lui *familie*, „a doua formă" sub care cuvântul *fumeal'e* circulă în macedoromână. Aceasta din urmă se explică direct din latină, ca element moştenit. În ceea ce priveşte rom. *familie*, considerăm că el reprezintă un neologism latino-romanic împrumutat din lat. *familia, -ae*, it. *famiglia*, ngr. *φαμίλια* şi din germ. *Familie*, nu însă şi din fr. *famille*, care a fost în mod cert numai calchiat în limba română, franceza fiind relevantă pentru explicarea sensurilor speciale (inclusiv frazeologice) la care am făcut referire mai sus.

Majoritatea lucrărilor noastre lexicografice îi atribuie şi substantivului neologic ***impozit*** o proveninenţă latină savantă, fără a omite să amintească însă de rolul pe care fr. *impôt* l-a avut, prin adaosul de semnificaţii, în procesul consolidării acestui termen. Astfel, DLRM, p. 377, col. 1 notează în dreptul substantivului *impozit* următoarele: „lat. lit. *impositum* (după fr. *impôt*)". Dacă precizarea din paranteză este înţeleasă ca un calc semantic realizat după corespondentul din limba franceză al termenului nostru, atunci informaţia din acest dicţionar e cât se poate de corectă. Din moment ce prepoziţia *după* trimite, de obicei, la un calc de structură, şi nu la unul semantic, considerăm indicaţia etimologică din DLRM una destul de confuză şi neconformă cu realitatea lingvistică. Mult mai corect ar fi fost să se scrie: din lat. *impositum*, cu sensuri după fr. *impôt*. Fără a se preciza în mod explicit dacă e vorba sau nu despre un calc semantic, în MDN se menţionează următoarele în articolul unde este discutat substantivul *impozit*: „<lat. *impositum*, după fr. *impôt*". Spre deosebire de aceste formulări care nu sunt prea clare, explicaţiile întâlnite în dicţionarele unde indicaţia e redusă la un etimon latinesc *impositum* (ca în BREBAN, la p. 458, col. 1 sau în MDA s.v. *familie*) au un caracter incomplet. La fel este şi următorul comentariu pe care îl face Alexandru Ciorănescu în CDER (s.v. *impune*) în legătură cu originea imediată a rom. *impozit*: „din lat. *impositum* (sec. XIX), cu fonetismul cuvintelor care provin de aici". Fără a indica exact dacă ne aflăm sau nu în faţa

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

unui calc semantic, I. A. Candrea şi autorii NDULR aduc în discuţie, sub o formă ori alta, (şi) substantivul franţuzesc *impôt*. În lucrarea lexicografică amintită mai sus se găseşte următoarea explicaţie: „Din lat. *impositum*; cf. fr. *impôt*”, iar în CADE (s.v.), neologismul *impozit* este socotit un cuvânt „ref.” (adică refăcut) după fr. *impôt*. În DEXI se trimite la etimonul franţuzesc *impôt* printr-o simplă menţiune *cf.* (= *confer*), după ce la p. 891, col. 1 este indicată latina ca principală sursă de provenienţă: „<lat. *impositum*; cf. fr. *impôt*”. O explicaţie destul de completă şi, fără îndoială, mult mai conformă cu realitatea lingvistică se găseşte în DEX2, unde se precizează următoarele în legătură cu originea imediată a rom. *impozit*: „Din lat. *impositum* (cu sensul fr. *impôt*)”. În limba latină a existat conform DELLR un termen *impositus*, care avea două valori gramaticale: participiu perfect (al verbului *imponere*) şi substantiv masculin. În primul caz, lat. *impositus* avea semnificaţia „impus”, iar ca substantiv e glosat aici, la p. 218, prin perifraza „application sur”. În schimb, fr. *impôt*, care este explicat în LAROUSSE (s.v.) printr-un lat. *impositum*, cu înţelesul „placé sur”, cunoaşte un număr infinit mai mare de semnificaţii (proprii şi derivate, generale şi speciale, inclusiv frazeologice), dintre care multe au fost preluate de-a lungul timpului şi în limba română, prin calc după franceză. Un exemplu este şi sensul specializat definit astfel: „Prélèvement effectué d’autorité sur les ressources ou les biens des individus ou des collectivités et payé en argent pour subvenir aux dépenses d’intérêt général d’État ou des collectivités locales”. Şi mai relevante pentru discuţia de faţă sunt frazeologismele franţuzeşti *impôt proportionnel, impôt progressif, impôt de répartition, impôt de quotité, impôt direct, impôt indirect*, calchiate în limba română total sau, cel mai adesea, parţial. Numeroasele semnificaţiile speciale pe care le are rom. *impozit* au apărut imediat ce a început să se vorbească la noi, tot mai frecvent, despre diferite taxe şi impozite. Nu lipsesc însă nici sensurile generale, inclusiv acelea din domeniul fiscal, care au putut fi calchiate după fr. *impôt*, la scurt timp după ce l-am împrumut pe *impozit* din lat. *impositum*. Un argument în acest sens îl reprezintă şi faptul că dicţionarele mai vechi precum CADE sau ŞDULR analizează semnificaţii de acest tip, pe care le ilustrează prin definiţii scurte şi, în special, prin exemple sugestive din domeniul economiei. Sensuri şi îmbinări lexicale precum *impozite directe, impozite indirecte, impozit global*, întâlnite în CADE (s.v.), sau „dare impusă pentru trebuinţele Statului” şi „totalitatea dărilor astfel stabilite” erau cu siguranţă cunoscute de mai multă vreme. Deşi în Tomul al II-lea, Partea I (*F – I*) din DA, apărut aproximativ în aceeaşi perioadă (anul 1934), sunt înregistrate, definite şi ilustrate prin exemple atât concepte, cât şi unităţi frazeologice care se justifică prin calchierea unor corespondente franţuzeşti (cf. *impozit fonciar, direct, indirect, proporţional, progresiv*), autorii acestui dicţionar ignoră cu desăvârşire orice contribuţie din partea limbii franceze şi notează simplu în dreptul substantivului *impozit*: „N. după lat. *impositum*, «lucru impus». Cf. *impune*”. Exemplele inserate în DA sunt menite, în acelaşi timp, să pună în evidenţă atât datarea, cât şi provenienţa acestor accepţii speciale ale rom. *impozit*. În afara sintagmelor terminologice menţionate mai sus, se găsesc aici definiţii şi comentarii de specialitate, selectate din diverse lucrări de drept civil; cf. „*Impozitul* este o parte din venit, ce fiecare cetăţean este dator a plăti statului” (Alessandru Pretorian, în *Noţiuni de Drept constituţional şi administrativ, pentru usul şcoalelor publice din ţară*, ediţia IV, corectată şi adăugită, p. 103) şi „*Orice impozit este aşezat numai în folosul statului, judeţului sau comunei*” (în cartea lui Const. Hamangiu, *Codul civil român*, XXXC). Apărute în 1899 şi, respectiv în anul 1897, perioadă în care a continuat să se exercite asupra limbii române o puternică influenţă franceză, aceste lucrări de specialitate se caracterizează nu numai prin definirea şi clarificarea unor noţiuni care erau desemnate, în special, prin neologisme latino-romanice şi care au un caracter internaţional, ci şi prin includerea unor articole, alineate şi litere de lege asemănătoare prin conţinutul lor cu prevederile care existau la vremea respectivă în codul francez. De aceea, nu încape nicio

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

îndoială că ele au în limba română o provenienţă franceză. Se pare că acestea sunt primele atestări pe care le cunosc lucrările noastre lexicografice, din moment ce dicţionarele mai vechi (cf. ŞDULR, CADE) apelează la exemple care nu au acoperire în literatura de specialitate, iar MDA (s.v. *impozit*) se limitează la a face următoarea precizare: „At. DA ms." (adică „atestat în DA manuscris"). În concluzie, după ce a fost împrumutat din limba latină, pe cale cultă ori savantă, substantivul românesc *impozit* şi-a lărgit considerabil sfera şi a reuşit să-şi consolideze poziţia în sistemul limbii în urma producerii unui calc semantic după echivalentul lui din limba franceză. De aceea, suntem de părere că etimologia cea mai potrivită care trebuie dată rom. *impozit* este: neologism din lat. *impositum* (cu unele sensuri calchiate după fr. *impôt*).

Etimologie multiplă are, indiscutabil, în limba română, şi neologismul latino-romanic ***materie***. DLR (s.v.) îl consideră un împrumut din lat. *materia, materies*, fr. *matière*, rus. *materiia*, germ. *Materie*, it. *materia*. Aşa cum s-a întâmplat în cele mai multe dintre cazuri, indicaţia etimologică din DLR a fost preluată într-un alt dicţionar academic, menţinându-se nu numai numărul şi identitatea, dar şi ordinea în care sunt citate sursele de provenienţă. Ne referim la MDA, care la p. 472, col. 1-2 (s.v.) indică pentru *materie* următoarea etimologie: lat. *materia*, fr. *matière*, rus. *materiia* (scris aici: *матепия*), germ. *Materie*, it. *materia*. Aceste cinci etimoane stau pe acelaşi plan şi în DEXI, dar sunt prezentate în altă ordine la p. 1105, col. 1 (s.v. *materie*), după cum urmează: lat. *materia, -ae*, it. *materia*, rus. *materiia* (care apare scris tot sub forma *матепия*), fr. *matière*, germ. *Materie*. În NDULR, la p. 358, col. 2 (s.v.) nu se face niciun fel de referire la rus. *materiia*, astfel că numărul surselor din care provine în mod direct rom. *materie* se reduce în opinia autorilor acestei lucrări lexicografice la patru: lat., it. *materia*, germ. *Materie*, fr. *matière*. După cum se vede, din seria etimoanelor propuse în dicţionare pentru rom. *materie* face parte şi fr. *matière*, care prezintă însă o structură diferită în raport cu termenul românesc. Prin franceză nu se pot explica decât unele sensuri speciale ale rom. *materie*, care au fost transferate printr-un procedeu cunoscut sub denumirea de calc semantic (cf. şi *materie cenuşie*, un calc frazeologic după fr. *matière grise*). La etimologie ar trebui adăugat, fireşte, şi fr. *matière*, dar numai pentru a indica originea unor locuţiuni şi expresii româneşti calchiate după franceză, ca de exemplu *în materie de*, care traduce fr. *en matière de*. După părerea noastră, şi *materie primă* reprezintă o traducere a fr. *matière première*. Nu trebuie uitată nici unitatea frazeologică *materii fecale*, căreia în franceză îi corespunde expresia *matières fécales*, care a fost calchiată în limbajul medical atât de mult influenţat de limba franceză. Şi o sintagmă cum este *tablă de materii* trebuie pusă în legătură directă cu un corespondent franţuzesc. Ea reprezintă, indiscutabil, un reflex al cunoscutei expresii *table des matières* din limba franceză. Cât priveşte sensul nr. 7 din DLR („obiect de studiu în şcoală"), acesta a fost calchiat după aceeaşi semnificaţie a fr. *matière*: „ce qui est l'objet d'études scolaires, d'enseignement"; „discipline" (cu citate în ROBERT, s.v. *matière*). După cum se vede, influenţa franceză a fost extraordinar de puternică nu numai în ceea ce priveşte împrumuturile ori calcurile de tip lexical, ci s-a exercitat cu aceeaşi intensitate şi în domeniul frazeologiei româneşti moderne sau contemporane. În mod surprinzător, etimonul franţuzesc *matière* nu este deloc luat în discuţie în MDN, la p. 538, col. 2 şi nici în DEX2 (s.v. *materie*), două lucrări lexicografice care acordă o atenţie deosebită împrumuturilor şi calcurilor neologice din limba română. În aceste dicţionare, *materie* este explicat numai prin latină, italiană, rusă şi germană. Lipsa unei concordanţe de formă dintre termenul franţuzesc şi corespondentul său din limba română nu trebuie să ducă neapărat la înlăturarea definitivă a celui dintâi din şirul etimoanelor imediate, aşa cum se întâmplă, de exemplu, la BREBAN. Autorul optează pentru o indicaţie etimologică şi mai sumară, pe care o propune la p. 597, col. 1 (s.v.): „Din lat. *materia*, germ. *Materie*". Dacă avem în vedere respectarea criteriului semantic, care este la fel de important ca şi cel formal pentru stabilirea unei etimologii

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

ştiinţifice (corecte şi complete), etimonul francez *matière* nu poate fi în niciun caz trecut cu vederea. La fel de adevărat este şi faptul că el nu trebuie să apară în aceeaşi serie cu substantivele care pot explica din punct de vedere formal neologismul latino-romanic *materie* şi care sunt, după părerea noastră, în număr de şase: it. *materia*, germ. *Materie* şi lat. *materia*, preluat în româna veche şi prin intermediul sl. *materija*, pol. *materja* şi rus. *materija*. Remarcând această situaţie specifică limbii române vechi, un idiom deschis numeroaselor influenţe nelatineşti şi neromanice (slava, maghiara, poloneza, germana, greaca, turca, rusa, ucraineana) care au funcţionat în numeroase cazuri ca simpli intermediari, dar au constituit importante vehicule pentru pătrunderea în lexicul românesc a cuvintelor cu origine latinească mai îndepărtată, Tiktin îl reduce în TDRG, la p. 962, col. 1-2 (s.v. *materie*) la un singur etimon, lat. *materia*, în faţa căruia este scris *Mittelb*. (= mittelbar, adică „indirect, mijlocit"). Despre acelaşi etimon, însă preluat în mod direct în limba română pe cale savantă, cultă sau cărturărească, este vorba şi în CADE, la p. 757, col. 1-2 (s.v. *familie*), dar şi în DLRM, la p. 482, col. 2 (s.v.), unde se indică la sfârşit „lat. lit. *materia*". La acest cuvânt latinesc trimite şi Ciorănescu în CDER, p. 497, col. 1 (s.v.), însă nu uită să facă referire şi la două etimoane germane menite să explice, primul printr-un calc semantic, iar celălalt, prin împrumut lexical, anumite semnificaţii specializate, unele învechite sau actualizate astăzi la nivel regional. Având în vedere atât variantele sub care a circulat termenul în limba noastră, cât şi provenienţa documentelor în care a fost atestat, DILR îi indică nu mai puţin decât şase etimoane imediate, considerându-l, de asemenea, un neologism latino-romanic cu origine multiplă în limba română (cf. lat. *materia*, it. *materia*, germ. *Materie*, pol. *materja*, sl., rus. *materija*).

Acelaşi dicţionar îi atribuie şi elementului latino-romanic ***probă*** o etimologie multiplă, socotindu-l (s.v.) un împrumut din lat. *proba*, germ. *Probe* şi magh. *próba*. TDRG trimite, de asemenea, la un etimon latinesc, care a putut intra în limba română veche direct, pe cale cultă, dar şi printr-un intermediar nelatinesc. În acest sens, Tiktin face următoarea precizare: „Mittelb. lat. *proba*, vgl. bes. poln. magy. *próba*" (= Mittelbar lat. *proba*, vergleiche besonders poln. magy. *próba*, adică „indirect din lat. *proba*, compară în special cu pol., magh. *próba*"). Despre existenţa mai multor filiere de pătrundere a acestui neologism românesc se vorbeşte, printre altele, în DEXI, la p. 1566, col. 1, în MDA, la p. 32, col. 2 şi în DLR, la p. 1548, col. 1 (s.v. *probă*), unde există următoarea indicaţie etimologică: „din lat. *proba*, germ. *Probe*, it. *prova*, pol. *próba*, magh. *probá*, fr. *preuve*, *épreuve*". În NDULR, la p. 282, col. 1 (s.v.) nu apar decât patru etimoane prin care s-ar explica, în opinia autorilor, prezenţa neologismului latino-romanic *probă* în lexicul românesc. Ele sunt: lat. *proba*, germ. *Probe* şi fr. *preuve*, *épreuve*. Invocarea ultimilor doi termeni franţuzeşti ca surse imediate pentru rom. *probă* este menită să argumenteze criteriul semantic, care, alături de principiul concordanţei formale şi a categoriei lexico-gramaticale dintre etimon şi reflexul său etimologic, trebuie luat în calcul ori de câte ori ne propunem să stabilim etimologia completă şi corectă a unui cuvânt. Foarte bine se procedează din acest punct de vedere în DEX2, unde franceza e invocată pentru a lămuri sensurile speciale pe care le cunoaşte rom. *probă*. Pentru a-l explica din punct de vedere formal, autorii dicţionarului menţionat mai sus indică însă un singur etimon, lat. *proba*, ceea ce este mult prea puţin. După părerea noastră, incompletă este şi explicaţia care se întâlneşte la BREBAN, p. 823, col. 2 şi în MDN (s.v. *probă*), unde sunt menţionate ca surse imediate numai latina şi germana. Şi mai greşit este să ne limităm la un etimon latinesc *proba*, indiferent dacă acesta a fost preluat în română direct, pe cale savantă, aşa cum se propune în DLRM, la p. 666, col. 2 şi în CADE, la p. 1007, col. 2 (s.v. *probă*), ori indirect, prin diferiţi intermediari neromanici. Acest punct de vedere este susţinut de Ciorănescu în CDER, la p. 639, col. 1 (s.v.), unde rom. *probă* primeşte următoarea explicaţie: „Lat. *proba* (sec. XIX), prin intermediul pol., mag. *proba*, germ. *Probe*". Atestările din DILR infirmă însă posibilitatea ca etimonul latinesc să

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

fi fost împrumutat atât de târziu în limba română, cum se arată în CDER, din moment ce prezenţa lui în textele româneşti vechi e o realitate de necontestat. Remarcând pentru prima dată în lingvistica românească faptul că *probă* a început să fie folosit tot mai des în presa sportivă a vremii în combinaţii sintactice de felul *probe sportive*, *proba de dublu* (la tenis), *proba de o sută de metri*, *proba de aruncare a greutăţii* (la atletism), Al. Graur a publicat într-o rubrică a ziarului *Adevărul* din 16.V.1936 un articol intitulat chiar *Probe sportive*, pe care îl regăsim la Graur (1987: 200), unde primul cuvânt apare scris la iniţială cu literă mică şi este pus de autor între ghilimele („*probe sportive*"). Aici se arată că sensul de „întrecere" pe care neologismul *probă* îl are în asemenea îmbinări lexicale cu caracter mai mult sau mai puţin fix nu se poate explica în mod satisfăcător decât dacă ne raportăm la fr. *épreuve*, cu sensul de „încercare (făcută inclusiv în scopul unei întreceri sportive)", pe care gazetarii români l-au confundat cu fr. *preuve* şi l-au tradus greşit prin acelaşi termen, *probă*. Hristea (1981: 261-262) preia explicaţia lui Graur (1970: 174) şi face o analiză critică asupra modului în care este prezentată etimologia lui *probă* în principalele noastre lucrări lexicografice, optând pentru următoarea formulă: „din lat. *proba* (cu sensuri după fr. *preuve* şi *épreuve*). Numai dacă vom invoca acest ultim etimon se pot explica satisfăcător semnificaţiile pe care le are rom. *probă* în următoarele unităţi frazeologice, adică locuţiuni şi expresii sau simple sintagme terminologice selectate de autor din domeniul didacticii (cf. *probe practice*, *probe scrise* şi *probe orale*, apărute ca urmare a faptului că „nu am găsit o traducere mai fericită a expresiilor franţuzeşti *épreuves pratiques*, *épreuves écrites* şi *épreuves orales*"), din limbajul juridic: *probe judiciare*, „un reflex indiscutabil al expresiei franţuzeşti *épreuves judiciaires*" şi, mai ales, din diverse discipline şi ramuri sportive: *probe de atletism* (cf. fr. *épreuves d'athlétisme*), *probe de viteză* (cf. fr. *épreuves de vitesse*), *probe de fond* (cf. fr. *épreuves de fond*), *probe de rezistenţă* (cf. fr. *épreuves de résistance*), *probe eliminatorii* (cf. fr. *épreuves éliminatoires*), *probă de slalom* (cf. fr. *épreuve de slalom*), *probă finală* (cf. fr. *épreuve finale*) şi chiar *probă contracronometru*, calchiată după fr. *épreuve contre la montre*. Prin aceste combinaţii sintactice cu caracter stabil, neologismul latino-romanic *probă* şi-a consolidat poziţia în lexicul românesc după ce fusese împrumutat în limba veche din lat. *proba*, germ. *Probe* şi magh. *próba*, eventual şi dintr-un termen polonez omonim cu cel maghiar.

Având în vedere atestările existente şi prezenţa în limba română veche a unor forme de tipul *ponct*, *pont(u)*, *pontum*, *punctu* sau *punt(um)*, care se justifică perfect din punct de vedere etimologic, reprezentând deci simple variante lexicale externe, şi substantivul ***punct*** este explicat în DILR (s.v.) prin mai multe surse: lat. *punctum*, it. *punto (ponto)*, germ. *Punkt* şi magh. *pont* (*ponkt*, *punkt(um)*, *punt*). Autorii NDULR nu se referă deloc la un etimon maghiar, deşi acesta a fost indiscutabil împrumutat în română într-o fază mai veche din evoluţia ei şi stă la baza variantei lexicale învechite şi regionale *pont*. În schimb, indică drept etimon imediat pentru rom. *punct*, termenul franţuzesc *point*, pe care îl pun pe acelaşi plan cu latina, germana şi italiana, ajungând astfel să formuleze la p. 310, col. 1 (s.v. *punct*) următoarea etimologie: „lat. *punctum*, germ. *Punkt*, fr. *point*, it. *punto*; cf. *pont*". Este de la sine înţeles că substantivul italienesc amintit mai sus nu poate explica formal decât varianta *punt* a rom. *punct*, iar un etimon franţuzesc de tipul *point*, deci cu o structură mult diferită de a corespondentului său din limba română, trebuie invocat atunci când ne propunem să explicăm prin factori externi apariţia unor sensuri lexicale şi frazeologice speciale care au fost calchiate în perioada modernă din evoluţia limbii noastre. În DLR, la p. 1761, col. 1 (s.v. *punct*), se face o distincţie clară între forma-tip *punct*, explicată aici prin lat. *punctum*, şi mai multe variante lexicale pentru care se trimite la magh. *pont*, fr. *point* şi la it. *punto*. Ultimele trei etimoane sunt invocate, dar într-o altă ordine şi folosindu-se menţiunea *cf.* (= *confer*), şi în DEXI, la p. 1601, col. 2, unde se afirmă următoarele cu privire la originea imediată a rom. *punct*: „<lat.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

punctum, *-i*, cf. şi fr. *point*, it. *punto*, magh. *pont*". Elementul latinesc *punctum* este luat în considerare ca etimon pentru rom. *punct* şi în alte lucrări lexicografice, printre care se numără TDRG, DEX2 şi MDN. În primul dintre dicţionarele amintite se găseşte următoarea indicaţie etimologică: „Mittelb. lat. *punctum*; zu *pont*, *punt* vgl. magy *pont*, it. *punto*" (adică „împrumutat indirect din lat. *punctum*; pentru *pont*, *punt* compară cu magh. *pont*, it. *punto*"). Este admisă astfel posibilitatea unui împrumut realizat prin filieră, fiindcă numai dacă ne raportăm la limbile maghiară şi italiană se explică fără nicio dificultate variante lexicale de tipul lui *pont* şi, respectiv, *punt*. Fără a trece total cu vederea influenţa pe care limba franceză a exercitat-o în mod nemijlocit asupra limbii române, DEX2 notează (s.v. *punct*) următoarele: „din lat. *punctum* (cu unele sensuri după fr. *point*)". Recurgând la o formulă care nu este la fel de clară, MDN (s.v.) îl explică în felul următor: „lat. *punctum*, după fr. *point*". În maniera cu care ne-au obişnuit, autorii DLRM notează la p. 679, col. 2 (s.v. *punct*²): „Lat. lit. *punctum* (fr. *point*)" şi îl separă de omonimul *punct*¹, înregistrat ca adverb cu sensul de „fix, precis, exact", explicat prin germ. *Punkt*. Dacă în privinţa acestuia din urmă nu încape nicio îndoială că se leagă de un etimon german şi are o valoare gramaticală diferită, lucru care ne îndreptăţeşte să îl privim (şi) ca unitate lexicală distictă, nu la fel de clară este analiza etimologică pe care autorii o fac în ceea ce priveşte substantivul *punct*, notat aici *punct*². Mult mai potrivită este, după părerea noastră, indicaţia etimologică din CADE, de la p. 645, col. 1 (s.v.), unde rom. *punct* apare explicat în felul următor: „lat. *punctum*, cu înţelesurile fr. *point*". Ignorarea etimonului francez *point*, aşa cum se întâmplă în MDA, la p. 87, col. 2 şi la BREBAN, p. 838, col. 1 (s.v.), unde rom. *punct* este considerat un împrumut exclusiv din lat. *punctus*, conduce la formularea unor etimologii nu numai incomplete, ci şi profund greşite. În CDER, la p. 642, col. 1 (s.v.), rom. *punct* este pus pe seama lat. *punctum*, despre care Ciorănescu afirmă că a intrat în limba română în sec. al XVIII-lea. Acest termen latinesc reprezintă şi etimonul mai îndepărtat al unui substantiv neologic *pont*, despre care se arată în CDER că formează un dublet alături de latinismul savant *punct*, cu sensuri lexicale şi frazeologice care nu pot fi separate de fr. *point*. De obicei, frazeologismele au fost împrumutate în română dintr-o singură limbă ori, cel mai adesea, calchiate, situaţie în care se pleacă de la unul sau de la două etimoane distincte, ajungându-se fie la aceeaşi unitate frazeologică, eventual cu variante, fie la frazeologisme diferite, aflate în relaţie de sinonimie. În afara perechii reprezentate de *unghi de vedere* (traducere a compusului german *Blickwinkel*) şi de *punct de vedere* (calc frazeologic total şi perfect după fr. *point de vue*), este semnificativă pentru ilustrarea fenomenului menţionat mai sus şi relaţia existentă între locuţiunea substantivală *semn de întrebare* (care traduce, de asemenea, un compus german, *Fragezeichnen*) şi unitatea frazeologică mai puţin cunoscută *punct de întrebare*, care s-a folosit la noi o perioadă de timp cu exact acelaşi înţeles şi care a apărut indiscutabil ca urmare a calchierii fr. *point d'interrogation*. S-a realizat astfel lărgirea sferei de sens a neologismului latino-romanic *punct*, iar simultan s-a reuşit, ori de câte ori erau folosite în procesul comunicării locuţiuni ca *punct de vedere* sau *din punctul de vedere al* ori *din punct de vedere*, şi o consolidare a poziţiei acestui termen în lexicul românesc contemporan.

Ca şi în cazul termenilor discutaţi mai sus, multe dintre semnificaţiile speciale (atât lexicale, cât şi frazeologice) ale neologismului latino-romanic ***spirit*** nu pot fi discutate în mod corespunzător în absenţa corespondentului *esprit* din limba franceză. Remarcând acest lucru, mai mulţi lexicografi îl explică şi prin franceză, însă divergenţele apar în momentul în care nu toţi recunosc calcul semantic care s-a produs în cazul lui *spirit*, iar unii pun etimonul franţuzesc *esprit* pe acelaşi plan cu latina, germana şi italiana, considerând că ne aflăm în prezenţa unui împrumut din limba franceză. În această ultimă categorie se situează, spre exemplu, autorii DLR şi NDULR care, la p. 1382, col. 1şi respectiv, la p. 172, col. 1 (s.v. *spirit*), propun următoarea explicaţie: „**din** lat. *spiritus*, fr. *esprit*, germ. *Spiritus*" (subl. ns.).

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

Este, indiscutabil, greşit să se folosească pentru etimonul francez aceeaşi prepoziţie *din*, ca în cazul etimoanelor latinesc şi german, fiind deci mult mai potrivită formularea „cu sensuri **după** fr. *esprit*”. Chiar dacă nu apare în mod concret precizarea „*din* franceză”, şi în MDA, p. 568, col. 2 (s.v. *spirit*) se face o confuzie asemănătoare cu aceea din DLR şi din NDULR, dovadă că este preferată o indicaţie etimologică de tipul: „lat. *spiritus*, fr. *esprit*, germ. *Spiritus*”. Acestor trei etimoane li se adaugă în DEXI, la p. 1862, col. 1-2, şi un etimon italienesc *spirito*, aflat aici pe acelaşi plan cu latina şi cu germana, dar şi cu fr. *esprit*, care diferă mult ca formă faţă de toate celelalte. Alături de lat. *spiritus* şi de it. *spirito*, acelaşi etimon franţuzesc apare la p. 499, col. 1 (s.v. *spirit*) şi în TRDW, unde este explicat astfel: „n. lat. *spiritus*, it. *spirito*, frz. *esprit*”, spre deosebire de TDRG, în care acest neologism latino-romanic nu există deloc, chiar dacă fusese atestat cu mai bine de un veac în urmă. La fel de greşită ca integrarea etimonului franţuzesc în aceeaşi serie cu lat. *spiritus*, cu it. *spirito* şi cu germ. *Spiritus* este şi situaţia în care nu se face nicio referire la fr. *esprit*, deşi în dicţionarele unde se remarcă acest fapt, rom. *spirit* are sensuri frazeologice şi lexicale calchiate, indiscutabil, după franceză. Omisiuni de acelaşi tip se fac în DEX$_2$, la p. 1010, col. 1 şi în MDN, la p. 815, col. 2 (s.v.), unde rom. *spirit* e considerat un împrumut din lat. *spiritus* şi din it. *spirito*, dar şi în dicţionarul lui Breban, care îl socoteşte element de origine latină savantă, ceea ce este, desigur, prea puţin. Apelând, ca şi în alte cazuri, la aceeaşi formulă plină de ambiguităţi ca urmare a folosirii parantezelor, autorii DLRM notează următoarele în dreptul lui, la p. 790, col. 2: „lat. lit. *spiritus* (it. *spirito*)”. Candrea procedează corect când îl explică în CADE, p. 1186, col. 2 (s.v.) prin latină, dar „cu înţelesurile fr. *esprit*”, la fel şi Ciorănescu în CDER, la p. 737, col. 1 (s.v. *spirit*). În ceea ce ne priveşte, considerăm că este mult mai indicat să se spună despre rom. *spirit* că provine **din** lat. *spiritus*, it. *spirito*, germ. *Spiritus* şi că are cu siguranţă sensuri care nu se justifică altfel decât printr-un calc **după** fr. *esprit*. Citărm dintre acestea: *persoană* sau *om de spirit*, calchiate după fr. *homme d’esprit*, *stare de spirit*, după fr. *l’état d’esprit*, *spirit critic*, calc după fr. *l’esprit critique*, *spirit de competiţie*, după fr. *l’esprit de la compétition*, *spirit de sacrificiu*, calchiat după fr. *l’esprit de sacrifice*, dar şi (*în*) *spiritul legii*, după fr. (*dans*) *l’esprit de la loi*, *spiritul unei epoci*, calc după fr. *l’esprit d’une epoque* etc.

Într-un articol în care aduce importante contribuţii la studiul etimologic al frazeologiei româneşti moderne, Hristea (1977: 597) discută, printre altele, situaţia specială a neologismului ***stat***, afirmând pe baza unor argumente lingvistice solide că „formal se explică prin latină şi prin italiană, iar semantic şi frazeologic mai ales prin franceză”. Dicţionarele limbii române nu fac însă întotdeauna această distincţie între originea formei şi provenienţa sensurilor derivate pe care unul şi acelaşi cuvânt le actualizează fie în contexte specializate, fie în structuri sintactice şi unităţi sintagmatice atestate în diverse limbaje de strictă specialitate. Numai aşa putem explica seria de confuzii sau numeroasele inconsecvenţe şi chiar greşeli de felul celor pe care le vom prezenta mai jos, făcând referire la principalele noastre lucrări lexicografice. DLR îl înregistrează (s.v. *stat*^{1}) şi îl socoteşte la p. 1508, col. 1 un împrumut din lat. *status*, fr. *état*, it. *stato*, germ. *Status*. Cele patru etimoane sunt puse pe acelaşi plan şi indicate în aceeaşi ordine ca surse imediate pentru neologismul românesc *stat*^{1} şi în MDA, la p. 590, col. 2. La fel se procedează sub aspect etimologic în NDULR, la p. 187, col. 1 (s.v. *stat*^{2}) şi în DEXI, la p. 1875, col. 2-3 (s.v. *stat*^{2}), singura deosebire fiind aceea că în a doua lucrare lexicografică indicată mai sus ordinea etimoanelor este modificată după cum urmează: it. *stato*, lat. *status*, *-us*, germ. *Status*. fr. *état*. Din această enumeraţie trebuie scos însă etimonul franţuzesc *état*, care în mod evident nu poate explica din punct de vedere formal termenul din limba română, a cărui structură se apropie mai mult de latină şi de italiană. Lazăr Şăineanu a remarcat deosebirea de formă dintre cuvântul românesc şi cel francez, fiindcă numai aşa se

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

poate explica apariţia în ŞDULR, la p. 613, col. 2, la sfârşitul articolului unde este discutat neologismul *stat*, a unui termen *état*, care este pus între paranteze rotunde şi precedat de semnul egal şi de menţiunea fr. (=franţuzesc). Dacă se are în vedere faptul că etimologiile cuvintelor sunt notate în această lucrare lexicografică tot între paranteze, însă nu rotunde, ci drepte, şi dacă înţelegem în mod corespunzător mărturisirea autorului din *Prefaţa* „la a doua ediţiune" a dicţionarului său, datată 1906, mărturisire inserată ulterior şi în ediţia a şasea, la p. X (cf. „Indicarea formelor franceze la neologisme are o simplă valoare ortografică"), se înlătură de la început ipoteza potrivit căreia cunoscutul lexicolog şi lexicograf român ar fi avut în vedere să indice prin notaţia finală „(= fr. *état*)" etimonul imediat al termenului românesc *stat*. În ceea ce priveşte cuvântul german invocat atât în DLR şi în MDA (s.v. *stat*[1]), cât şi în NDULR, la p. 187 (s.v. *stat*[2]), facem precizarea că sensul lui nu are nicio legătură cu domeniul politicii, unde se foloseşte un alt termen, *Staat*, pronunţat cu *şt* la iniţială. La acesta din urmă se trimite în TDRG, la p. 1486, col. 2 (s.v. *stat*[2]), folosindu-se, de asemenea, menţiunea „vgl. it. *stato*, deutsch *Staat*" (= „compară cu it. *stato*, germ. *Staat*"). Pe primul loc stă însă aici un alt etimon, şi anume lat. *status*, despre care autorul afirmă că a fost împrumutat în mod indirect sau mijlocit, adică prin filieră (vezi formularea *mittelb*., abreviere pentru adjectivul *mittelbar*). După cum se vede, nici Tiktin nu trimite la fr. *état* pentru rom. *stat*[2], glosat „politische Einheit", adică „unitate politică" în sensul de „formă de organizare". Nu acelaşi lucru se întâmplă însă s.v. *stat*[3], unde este discutat un omonim al termenului politic, cu semnificaţia de „listă, tabel, inventar". El apare explicat într-un mod similar din punct de vedere etimologic: „Mittelb. lat. *status*, vgl. frz. *état*, deutsch *Staat*", adică „lat. *status*, preluat indirect, compară cu fr. *état*, germ. *Status*". În DUDEN, substantivul *Status*, care este înregistrat la p. 1297, col. 2 (s.v. *Stase*), constituie un latinism şi se explică direct prin *status*, participiul perfect al verbului *stare*, „a sta". În mod firesc, germ. *Status* păstrează semnificaţia de bază a etimonului său imediat, aceea de „situaţie, stare", la care se adaugă şi câteva sensuri speciale precum „stare a sănătăţii", „stadiu al unei boli", „statut (social)", iar, ca urmare a unui calc semantic după engl. *status*, şi un înţeles specializat din domeniul informaticii. Este de la sine înţeles că astfel de semnificaţii nu au nimic comun cu neologismul latino-romanic *stat* din limba română. Câteva dintre sensurile acestuia nu pot fi separate însă de franceză, aşa cum foarte bine se arată în DEX[2] (s.v. *stat*[1]), care indică la p. 1015, col. 2, următoarea provenienţă: „Din it. *stato*, lat. *status* (cu unele sensuri după fr. *état*)" şi în MDN, la p. 819, col. 2 (s.v. *stat*[1]), unde apare scris astfel: „<it. *stato*, lat. *status*, după fr. *état*". I.-A. Candrea îl explică din punct de vedere formal printr-un singur etimon, şi anume lat. *status*, însă adaugă imediat în CADE, la p. 1197, col. 1 (s.v. *stat*[2]): „cu înţelesurile fr. *état*". Autorul consideră *stat*[2] un neologism cu semnificaţii din domeniul politic şi social („formă de guvernământ", „naţiune", „ţară", „ordine sau clase sociale"), dar şi cu înţelesul economic sau financiar-contabil de „listă, tablou, inventar". Fără discuţie, acestea din urmă trebuie separate de accepţiile politice, având la bază chiar unităţi lexicale distincte în limba franceză, mai exact omonimele indicate în LEXIS, la p. 653, col. 1 ca *État*, nume propriu, şi la p. 652, col. 2 ca *état*, substantiv comun, de la care au fost transferate în limba română printr-un calc lingvistic, sensuri speciale, inclusiv frazeologice, care nu aveau nicio legătură directă cu latina. Etimonul latinesc *status* apare, alături de fr. *état*, în DLRM, la p. 796, col. 1 (s.v. *stat*[1]), termen politic. Acesta este considerat un neologism provenit din fr. *état*, menţionându-se imediat între paranteze lat. lit. *status*, o indicaţie etimologică incompletă (pentru că nu ia deloc în considerare şi it. *stato*), greşită (fiindcă etimonul francez nu explică termenul nostru din punct de vedere formal, ci exclusiv semantic) şi confuză (din moment ce nu se înţelege exact care este rolul parantezei apărute după substantivul franţuzesc). Dacă ar reprezenta o sursă directă pentru română, atunci nu vedem de ce sunt necesare parantezele, iar dacă apare ca etimon al termenului franţuzesc, nu prezintă

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

niciun interes sub aspectul etimologiei imediate a rom. *stat* şi nici al celei îndepărtate, dat fiind faptul că lat. lit. *status* a fost împrumutat în limba română în mod direct, şi nu prin filieră franceză. La un termen latinesc *status* se raportează şi Ciorănescu în CDER, la p. 740, col. 2 (s.v. *sta*), fiindcă se consideră că *stat* (cu sensul de „şedere, rămânere, situaţie, aşezare, poziţie, condiţie, stadiu, clasă, categorie, statură") reprezintă un „dublet" al lui *stat* („ţară"). Invocarea ca sursă imediată pentru termenul politic din limba română numai a lat. *status*, în absenţa trimiterii şi la un corespondent franţuzesc de forma *état*, cum procedează Breban, la p. 980, col. 1 (s.v. *stat*[1]), care îl socoteşte în dicţionarul său împrumut savant cu etimologie unică (latinească), este, fără discuţie, un lucru total insuficient. Numai dacă ne raportăm la sintagme terminologice din limba franceză care au structură identică ori asemănătoare şi prezintă un grad mai mic sau mai ridicat de sudură, putem explica fără nicio dificultate prezenţa în frazeologia românească modernă a unui mare număr de locuţiuni şi expresii, aproximativ 20, după cum afirmă Hristea (1977: 597). Pentru a-şi argumenta punctul de vedere, autorul citează următoarele unităţi frazeologice, despre care afirmă că sunt calchiate după modelele franţuzeşti corespunzătoare: *om de stat, şef de stat, consiliu de stat, problemă de stat, crimă de stat, lovitură de stat, raţiune de stat, secretar de stat*. Este indubitabil că, după ce a fost împrumutat ca termen savant, direct din lat. *status* şi prin intermediul it. *stato*, neologismul *stat*, atestat, aşa cum se arată în DILR, la p. 327 (s.v.), încă din anul 1694 cu sensul de „organizare politică a clasei economiceşte dominante", şi-a lărgit ulterior sfera de referinţă ca urmare a exercitării influenţei franceze, transferând prin calc sau împrumut semantic un număr important de sensuri derivate de la fr. *état*, care era întrebuinţat în combinaţii sintactice şi unităţi frazeologice dintre cele mai diverse.

Având ca punct de plecare sintagme terminologice, locuţiuni sau chiar expresii întâlnite în LEXIS (s.v. *État*, termen politic care se ortografiază şi cu literă mică la iniţială, sau s.v. *état*, omonimul cu sensul de „inventar, tabel, listă" al celui dintâi), substantivele neologice pe care le putem nota *stat*[1] şi *stat*[2] prezintă, în mod firesc, şi etimologii distincte. Astfel, primul se explică formal prin lat. *status* şi prin it. *stato*, având însă semnificaţii lexicale şi frazeologice speciale calchiate după franceză. Termenul politic din limba română nu are nimic comun cu vreun etimon german şi, în orice caz, nu cu germ. *Status*, care nu se foloseşte cu sensul de „organizaţie politică, ţară", iar corespondentul lui perfect din limba germană *Staat* diferă ca scriere şi, mai ales, ca pronunţare în raport cu rom. *stat*. Omonimul său ar trebui discutat, după părerea noastră, într-un articol de dicţionar distinct, din moment ce reprezintă un termen din domeniul economiei, împrumutat din ital. *stato*, din germ. *Status*, eventual şi direct din limba latină, de unde provine pe cale savantă şi prin care se explică sub aspectul formei, însă cunoaşte indiscutabil semnificaţii derivate pe care le actualizează în sintagme terminologice şi locuţiuni care nu pot avea altă explicaţie decât aceea că sunt calchiate după corespondentul *état* din limba franceză.

Din punct de vedere formal, şi neologismul românesc ***virtute*** se explică prin latină, limbă în care exista un substantiv *virtus* cu mai multe semnificaţii: „forţă fizică, dar şi spirituală, perfecţiune morală, virtute". Ele se regăsesc în conţinutul semantic al substantivului moştenit *vârtute*, care este discutat într-un articol separat în principalele noastre lucrări lexicografice (cf. TDRG, p. 1756, col. 1-2, unde nu există şi dubletul neologic *virtute*, ŞDULR, p. 698, col. 2 şi CADE, p. 1439, col. 2 (s.v. *vîrtute*, un cuvânt explicat în ambele dicţionare prin lat. *virtutem*, „vigoare"), DLRM, p. 937, col. 2, care îl consideră „învechit şi arhaic" şi îi atribuie sensurile de „putere, tărie", „bărbăţie, curaj, vrednicie", „însuşire, calitate", preluate de la acelaşi lat. *virtus, -utis*, CDER, p. 839, col. 2, unde e socotit dubletul lui *virtute*, BREBAN, p. 1126, col. 1, NDULR, p. 502−503, DLR, p. 905−910 şi MDA, p. 1213, col. 2). În ultimele trei dintre lucrările lexicografice amintite mai sus, se invocă, în

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

afara lat. *virtus* moştenit, unul sau chiar două etimoane romanice menite să explice apariţia înţelesului învechit de „virtute” sub care a circulat o vreme în limba română elementul moştenit *vârtute*. Cu privire la acest sens, autorii DLR notează, la p. 910, col. 1 (s.v. *vârtute*): „cf. şi fr. *vertu*, it. *virtù*”, precizare care se întâlneşte sub aceeaşi formă şi în MDA, la p. 1213, col. 2. În schimb, autorii NDULR îi motivează înţelesul neologic de „virtute” exclusiv prin fr. *vertu*. Mult mai importantă este însă contribuţia directă a limbii franceze în stabilirea unei etimologii complete şi corecte, atunci când vine vorba despre explicarea originii tuturor semnificaţiilor rom. *virtute*. Referindu-se la acest aspect, Puşcariu (1940: 369) consideră, pe bună dreptate, că „*virtutea* de azi nu mai e numai «bărbăţie», ca *virtus* latin (derivat de la *vir* «bărbat»), ci cuprinde, ca *vertu* francez şi *virtù* italian, întregul conţinut moral pe care i l-a adăugat creştinismul (E. RICHTER)”. Substantivul românesc *virtute* este ales de autor pentru a ilustra dezbaterile care aveau loc în secolul al XIX-lea cu privire la două cunoscute surse de provenienţă a neologismelor din limba română: latina savantă sau cultă şi limbile romanice ori neolatine, în special franceza, dar şi italiana. Preluând ideile susţinute de Heliade Rădulescu, Sextil Puşcariu face referire la scriitorii ardeleni care promovau o mişcare culturală intensă în direcţia revenirii la „maica noastră Roma” şi la oamenii de cultură din Principate, susţinători ai curentului tot mai accentuat de redescoperire a Occidentului romanic: „Scriitorii munteni şi moldoveni s-au îndreptat de la început spre ţările neolatine. Izvorul de îmbogăţire nu-l căutau în limba m o a r t ă a Latinilor, ci în continuatoarele v i i ale acesteia, în limbile popoarelor romanice, care de veacuri erau reprezentantele culturii occidentale. Oricât de înaltă ar fi fost starea culturală în Imperiul roman de odinioară, limba latină nemailuând parte la progresul omenirii în curs de aproape două mii de ani, nici elementele ei lexicale nu mai reflectau această evoluţie”. Problema teoretizată de Puşcariu prezintă o importanţă foarte mare nu numai pentru istoria limbii române, ci şi pentru lexicologie, mai ales pentru trei ramuri sau domenii ale ei: etimologia, semantica şi lexicografia. Remarcând faptul că nu toate semnificaţiile rom. *virtute* pot fi explicate direct prin lat. *virtus*, unii lexicografi folosesc menţiunea cf. (= *confer*, „compară cu”) şi invocă pentru anumite sensuri speciale şi frazeologice un calc realizat, în egală măsură, după franceză şi după it. *virtù*, aşa cum se arată în DLR (s.v. *virtute*), în MDA, la p. 1276, col. 2, în DEXI, la p. 2178, col. 3 şi în NDULR, la p. 489, col. 2 (s.v.), unde stă scris aşa: „Din lat. *virtus*, *-utis*; cf. fr. *vertu*, it. *virtù*”, sau exclusiv după corespondentul franţuzesc *vertu*, cum arată Breban, la p. 1121, col. 2, unde rom. *virtute* este socotit un împrumut „din lat. *virtus*, *-tutis*; cf. şi fr. *vertu*”. Spre deosebire de aceşti lexicografi, unii autori consideră că rom. *virtute* are o etimologie simplă, exclusiv latinească, o ipoteză neconformă cu realitatea lingvistică pe care o găsim, de exemplu, în CADE, la p. 1427, col. 2 şi în DLRM, la p. 932, col. 2 (s.v. *virtute*), dar şi în CDER, la p. 839, col. 2 (s.v. *vârtute*, socotit de Ciorănescu dubletul etimologic al termenului neologic pe care îl analizăm aici). Este indiscutabil că, în privinţa elementului latino-romanic *virtute*, o soluţie etimologică nu numai completă, ci şi corectă sau ştiinţifică nu poate fi concepută în afara unui termen franţuzesc *vertu*, ale cărui sensuri speciale au fost transferate pe baza uneia sau mai multor semnificaţii comune şi corespondentului său din limba română. De aceea considerăm că se procedează foarte bine în DEX2 (s.v. *virtute*), unde apare scris: „din lat. *virtus, -utis* (cu unele sensuri după fr. *vertu*)”. Din formularea existentă aici reiese mult mai clar decât dacă s-ar face menţiunea „cf. fr. *vertu”*, că este vorba despre un calc semantic după franceză, în niciun caz despre un împrumut lexical. Acelaşi lucru rezultă şi din indicaţia etimologică pe care o găsim în MDN (s.v.), unde se arată că rom. *virtute* provine „din lat. *virtus*, după fr. *virtu*”. E de la sine înţeles că aici ar fi trebuit scris fr. *vertu*, şi nu *virtu*, pentru că numai primul reprezintă elementul care a fost moştenit în franceză din lat. *virtus*. Un cuvânt cu forma *virtù* există într-adevăr, însă numai în limba italiană, unde este atestat ca împrumut savant la sfârşitul secolului al XIII-lea

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

(vezi DELLR, p. 437, col. 1, s.v. *virtus*). Raportarea, în primul rând, la limba franceză este cerută cu necesitate de existenţa în frazeologia românească modernă a unor locuţiuni şi expresii cum e, printre altele, locuţiunea prepoziţională *în virtutea*, calchiată după fr. *en vertu de*, dar, mai ales, a următoarelor sintagme terminologice: *virtuţi cardinale*, după fr. *vertus cardinales*, *virtuţi creştine*, după fr. *vertus chrétiennes*, *virtuţi teologale*, după fr. *vertus théologales*, toate reprezentând calcuri frazeologice atestate în domeniul religios.

Un aspect particular al problemei discutate aici îl reprezintă cazul în care un termen se explică formal atât prin latină savantă, cât şi prin franceză, dar cunoaşte înţelesuri speciale, frazeologice şi lexicale, care nu se pot justifica altfel decât dacă ne raportăm la corespondentul lui franţuzesc. Remarcând această situaţie, DEXI îl explică pe ***arenă*** la p. 121, col. 3 (s.v.) prin fr. *arène*, it. *arena*, dar şi prin lat. *arena, -ae*, „nisip", iar DEX2, la p. 56, col. 2 (s.v.), MDA, la p. 119, col. 2, NDULR (s.v. *arenă*), MDN, la p. 81, col. 2 (s.v. *arenă*[1]) şi BREBAN, la p. 62, col. 2, numai prin două etimoane: fr. *arène* şi lat. *arena*, acesta din urmă definit ca „nisip (cu care se acoperea locul unde se desfăşurau reprezentaţiile de circ". De reţinut faptul că Florin Marcu separă în MDN înţelesul specializat de „hidrocarbură (aromatică)" de alte semnificaţii ale neologismului latino-romanic *arenă*, vorbind în primul caz despre un substantiv omonim pe care îl notează *arenă*[2] şi căruia îi atribuie o provenienţă exclusiv franceză în limba română. În ŞDULR, la p. 33, col. 2 şi în TDRG, la p. 90, col. 2 (s.v. *arenă*), este lăsat fără etimologie, dar TRDW propune la p. 129, col. 2 (s.v.) următoarea explicaţie: it. *arena*, fr. *arène*. În DLRM, la p. 40, col. 2 (s.v.) este explicat astfel: „Fr. *arène* (lat. lit. *arena*)". Etimonul francez stă pe primul loc şi în DA, la p. 235, col. 2 (s.v.), unde se consideră că rom. *arenă* reprezintă un „N. din fran. (= lat. *arena* «nisip»), cfr. dubletul *arină*[2]". Origine imediată franceză îi indică şi Candrea în CADE, la p. 75, col. 1 (s.v.), unde e amintit şi un etimon latinesc, însă numai pentru a lămuri provenienţa termenului franţuzesc, nu şi etimologia rom. *arenă*. Este indiscutabil că neologismul românesc *arenă* a fost împrumutat şi din limba latină, unde substantivul *arena, -ae* cunoaşte mai multe sensuri, dintre care citãm: „nisip, teren nisipos, loc de luptă în amfiteatru presărat iniţial cu nisip, arenă, lupte la circ, teatru, arenă culturală". La fel de adevărat e faptul că se şi justifică din punct de vedere formal prin fr. *arène*, dar are cu siguranţă sensuri derivate (lexicale şi frazeologice) care nu pot avea o altă explicaţie decât franceza; cf. *arenă politică*, *arenă internaţională*, *a intra în arenă* sau *în arena politică*, unităţi sintagmatice calchiate după fr. *arene politique*, *arene internationale*, *descendre dans l'arene* (*politique*). Dubletul etimologic al rom. *arenă* e termenul vechi şi regional *arină*, cu sensul de „nisip", care s-a păstrat în Transilvania, într-o zonă de intensă romanizare, alături de alte fapte semnificative de lexic moştenite din limba latină[1]. Ciorănescu precizează în CDER, la p. 50, col. 2 (s.v. *arină*) că este „învechit în limba literară", dar „încă viu în graiul din Transilvania", însă nu face nicio referire la neologismul *arenă*. După părerea noastră, acesta din urmă a fost împrumutat, pe cale savantă, din acelaşi etimon latinesc *arena*, dar şi din fr. *arène*, singurul de la care au putut fi transferate semnificaţii lexicale şi frazeologice de felul celor discutate mai sus.

Există şi situaţii opuse, în sensul că anumite neologisme nu mai datorează astăzi nimic din punct de vedere semantic latinei, ci exclusiv limbii franceze, de unde au fost împrumutate cu o formă şi cu sensuri speciale care se explică fără nicio dificultate dacă le raportăm la corespondentele lor franţuzeşti. Ilustrăm această categorie de unităţi lexicale cu elementul latino-romanic ***ministru***, care are, de asemenea, etimologie multiplă externă. DILR îl pune pe

[1] Dintre acestea menţionăm şi pe *cute*, „piatră de gresie" <lat. *cos, -tis*, *păcurar*, „cioban" <lat. *pecorarius*, derivat de la *pecus*, „turmă", sau *ai*, „usturoi" <lat. *alium*, pe care îl regăsim în compusul cu structură neanalizabilă *mujdei*, evoluat la statutul de cuvânt compus de la o simplă perifrază *must de ai*, adică „zeamă de usturoi".

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

seama it. *ministro*, a pol. *minister* şi a rus. *ministrŭ*. DEXI indică, de asemenea, o etimologie multiplă, notând în dreptul lui la p. 1160, col. 2 (s.v. *ministru*) următoarele trei etimoane: „<fr. *ministre*, germ. *Minister*, lat. *minister, -tri*, «slujitor, servitor»". Tiktin nu îl discută deloc în TDRG, în schimb TRDW, varianta nouă a acestui dicţionar prelucrată şi completată de Paul Miron şi Elsa Lüder, conţine la p. 710, col. 2 (s.v.) un neologism *ministru* pe care îl explică exclusiv prin latină, ceea ce este, desigur, nu numai incomplet, ci şi profund greşit. DLR, DEX2, NDULR, MDN şi MDA consideră că e împrumutat atât din lat. *minister, -tri*, cât şi din fr. *ministre*, etimon care, în ultimul dintre dicţionarele enumerate mai sus, e scris greşit sub forma *ministere*. Părerea noastră este că e, fără îndoială, nu numai total insuficient, ci şi foarte greşit să ne raportăm (exclusiv) la etimonul latinesc, întrucât *minister* avea un sens comun, nespecializat. El reprezintă punctul de plecare pentru substantivul *ministre*, care a evoluat semantic în limba franceză. Există lexicografi care explică rom. *ministru* exclusiv prin franceză. Printre aceştia se numără I.-A. Candrea (vezi CADE, p. 777, col. 1, s.v.) şi Breban (p. 622, col. 2). Aşa cum obişnuiesc să procedeze în mai multe situaţii de acelaşi fel, autorii DLRM notează în dreptul lui la p. 502, col. 1: „fr. *ministre* (lat. lit. *minister*)". Pentru Ciorănescu, rom. *ministru* a fost împrumutat în română din două surse, şi anume: „din lat. *minister* (sec. XVIII) şi, apoi, din fr. *ministre*", cum scrie în CDER, la p. 511, col. 2 (s.v.). Şi în acest caz, frazeologia este extrem de importantă pentru stabilirea celui mai potrivit etimon. O serie de frazeologisme în structura cărora intră neologismul *ministru* sunt calcuri sau împrumuturi din aceeaşi limbă din care provine şi cuvântul a cărui etimologie o discutăm. Astfel, rom. *ministru plenipotenţiar* se explică perfect prin fr. *ministre plénipotentiaire*. Nu există nici cea mai mică îndoială că unitatea frazeologică *ministru fără portofoliu* este un calc parţial după fr. *ministre sans portefeuille*. Lor li se adaugă alte denumiri de funcţii politice sau administrative, precum *ministru secretar de stat*, *Consiliu de miniştri* sau *prim-ministru* (considerat în DOOM2 un substantiv compus). Ele au corespondente cvasiperfecte în limba franceză (cf. *ministre (et) secrétaire d'État*, *Conseil des ministres* şi *Premier ministre*). Prin urmare, împreună cu întreaga lui frazeologie, rom. *ministru* provine, în primul rând, din franceză, iar în perioada veche, şi din limbile indicate în DILR.

Într-un articol pe care l-am publicat în urmă cu trei ani în revista Limba română[1], am adus mai multe argumente în sprijinul ideii că neologismul ***procuror*** a fost împrumutat mai întâi din limba rusă, iar poziţia lui în lexicul românesc s-a consolidat ulterior graţie influenţei franceze, care ne-a furnizat şi unele sensuri speciale ale acestui termen. În sprijinul unui împrumut rusesc am invocat cu acel prilej în primul rând atestările, iar în al doilea rând, înţelesul primar sau etimologic al termenului neologic *procuror*, care era, aşa cum rezultă din DLR, acela de „dregător care avea atribuţii (judecătoreşti) în divan (în perioada Regulamentului organic)". La fel de adevărat este şi faptul că, după ce a fost împrumutat din rusă, *procuror* şi-a consolidat poziţia în vocabularul românesc prin aportul decisiv al influenţei franceze, limbă prin care se explică perfect ca formă şi, mai ales, din punctul de vedere al conţinutului semantic. În franceză, termenul *procureur*, derivat de la verbul *procurer* < lat. *procurare*, este atestat încă din 1213 cu sensul primar de „intermediar, reprezentant". Accepţia din registrul juridic apare însă, potrivit LEXIS, p. 1430, col. 1, abia în anul 1875, când se foloseşte izolat sau în structura *procureur de la République*, pentru a desemna pe membrul parchetului care exercita la tribunal atribuţii publice. Tot în franceză a apărut şi unitatea frazeologică *procureur général*, cu sensul de „magistrat qui exerce les fonctions du ministère public prés la Cour de cassation, la Cour des comptes ou une cour d' appel", pe care am împrumutat-o şi noi. Existenţa unor semnificaţii speciale ale cuvântului *procuror* în sintagme

[1] Vezi, în acest sens, Bogdan-Oprea (2007b).

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

cu caracter mai mult sau mai puţin stabil şi a compuselor care fac parte din familia lui lexicală ne obligă să-l considerăm, în acelaşi timp, şi un produs al influenţei franceze. Pentru a reflecta în mod obiectiv toate semnificaţiile şi nuanţele semantice ale acestui termen, lucrările noastre lexicografice ar trebui să conţină în articolul care îi este consacrat, următoarea indicaţie etimologică: din rus. *prokuror*, cu unele sensuri după fr. *procureur*.

După cum s-a putut constata şi din analiza etimologică realizată mai sus, în categoria faptelor lingvistice menite să confirme încă o dată valabilitatea teoriei etimologiei multiple trebuie incluse aşadar toate neologismele latino-romanice care în limba română se explică din punct de vedere formal prin latină sau într-un alt mod, dar cunosc unele sensuri specializate − inclusiv frazeologice − care nu au nicio legătură cu etimonul lor latinesc. În scopul explicării modului în care au apărut aceste noi înţelesuri, trebuie să ne raportăm la corespondentele lor din limbile romanice şi, în mod special, la limba franceză. Materialul lexical pe care l-am selectat din mai multe dicţionare (DA/DLR, TDRG, ŞDULR, CADE, CDER, DLRM, BREBAN, DEX2, MDA, MDN, NDULR, DEXI) ne-a prilejuit nu de puţine ori să facem şi o serie de observaţii critice cu privire la indicaţiile etimologice existente în principalele noastre lucrări lexicografice, astfel încât am completat şi am corectat, acolo unde a fost cazul, soluţiile întâlnite aici. După părerea noastră, e nu numai incomplet, ci şi profund greşit să considerăm că termenii ***consiliu, efect***, ***familie***, ***impozit***, ***materie***, ***probă, punct***, ***spirit, stat*** ori ***virtute*** nu datorează ceva şi francezei, fiind împrumutaţi, aşa cum o dovedeşte forma sau aspectul lor grafic, direct din latină pe cale savantă, iar în cele mai multe dintre situaţii, şi prin italiană sau prin diverşi intermediari neromanici care au influenţat limba română în diferite etape din istoria ei modernă şi mai ales contemporană.

În perioada exercitării influenţelor moderne asupra limbii române literare s-a reuşit îmbogăţirea vocabularului cu neologisme care aveau în structura lor evidente rădăcini latineşti. Multe dintre ele nu pot fi însă interpretate corect şi complet din punct de vedere etimologic decât prin raportarea la limba franceză, indiscutabil, cea mai importantă dintre influenţele care s-au manifestat la nivelul lexicului şi frazeologiei româneşti. În acelaşi timp, prin fenomene atât de speciale cum sunt calcul semantic şi cel frazeologic, am putut aduce şi o contribuţie la cercetarea unui aspect mai puţin studiat al analizei etimologice în sens larg pe care lingvistul român căruia îi voi purta veşnic o adâncă recunoştinţă şi îi aduc şi pe această cale un pios omagiu, l-a denumit pentru prima dată în lingvistica generală, etimologie frazeologică[1].

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Bally, Charles, 1963, *Traité de stylistique française*, ediţia a IV-a, vol. I, Genève, Librairie de l'Université, p. 66−87.

Bogdan-Oprea, Helga, 2007a, „Relatinizarea limbii române prin calcuri de origine germană", în Pană Dindelegan (coord.) 2007: 655−664.

Bogdan-Oprea, Helga, 2007b, „Un caz de etimologie multiplă: **procuror**", *Limba română*, LVI, 1, p. 18−21.

Chivu, Gheorghe, Emanuela Buză, Alexandra Roman-Moraru, 1992, *Dicţionarul împrumuturilor latino-romanice în limba română veche (1421−1760)*, abreviat DILR, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

[1] Despre acest concept, vezi, în primul rând, Hristea (1987), dar şi Hristea (2000), iar, foarte recent, Hristea (2009: 698−701). Fără să apară în mod concret denumirea fenomenului, Hristea (1968: 176−188, 1977 şi 1984a: 147−156) face în realitate tot etimologie frazeologică atunci când discută originea imediată a unor frazeologisme româneşti care se explică prin împrumut sau calc lingvistic ori printr-un mecanism special cum este derivarea frazeologică, reprezentând în acest ultim caz simple creaţii interne ale limbii.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

Constantinescu-Dobridor, Gheorghe 1980, *Mic dicţionar de terminologie lingvistică*, Bucureşti, Editura Albatros.
Constantinescu-Dobridor, Gheorghe 1998, *Dicţionar de termeni lingvistici*, Bucureşti, Teora.
Coteanu, Ion, Lucia Wald (red.), 1981, *Semantică şi semiotică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Deroy, Louis, *L'emprunt linguistique*, 1956, Paris, Société d'Édition „Les Belles Lettres".
Dumistrăcel, Stelian, 1980, *Lexic românesc*. *Cuvinte*. *Metafore*. *Expresii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, p. 121−245.
Dumistrăcel, Stelian, 1997, *Expresii româneşti. Biografii – motivaţii*, Iaşi, Institutul European.
Dumistrăcel, Stelian, 2001, *Până-n pânzele albe. Biografii – motivaţii*, ediţia a II-a, revăzută şi augmentată, Iaşi, Institutul European.
Dubois, Jean, Mathée Giacomo, Louis Guespin, Christiane Marcellesi, Jean-Baptiste Marcellesi, Jean-Pierre Mével, 1973, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse.
Graur, Al., 1970, *Scrieri de ieri şi de azi*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Graur, Al., 1987, *Puţină gramatică*, Bucureşti, Editura Academiei.
Groza, Liviu, 2005, *Dinamica unităţilor frazeologice în limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Guiraud, Pierre, 1961, *Les locutions françaises*, Paris, Presses Universitaires de France.
Hristea, Theodor, 1968, *Probleme de etimologie. Studii. Articole. Note*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
Hristea, Theodor, 1972, „Împrumuturi şi creaţii lexicale neologice în limba română contemporană", *Limba română*, tomul XXI, nr. 3, p. 185−199.
Hristea, Theodor, 1977, „Contribuţii la studiul etimologic al frazeologiei româneşti moderne", *Limba română*, tomul XXVI, nr. 6, p. 587−598.
Hristea, Theodor, 1981, „Schimbările semantice şi importanţa lor pentru cercetarea etimologică", în Coteanu, Wald (red.) 1981: 258−274.
Hristea, Theodor (coord.), 1984a, *Sinteze de limba română*, ediţia a treia (revăzută şi din nou îmbogăţită), Bucureşti, Editura Albatros.
Hristea, Theodor, 1984b, „Frazeologia şi importanţa ei pentru studiul limbii române", *Limbă şi literatură*, vol. I, p. 5−14.
Hristea, Theodor, 1987, „Din problemele etimologiei frazeologice româneşti", *Limba română*, tomul XXXVI, nr. 2, p. 123−135.
Hristea, Theodor, 1994, *Probleme de cultivare şi de studiere a limbii române contemporane*, Bucureşti, Academia Universitară Athenaeum.
Hristea, Theodor, 1997, „Tipuri de calc în limba română", *Limbă şi literatură*, vol. III-IV, p. 10−29.
Hristea, Theodor, 2000, „Concepţia etimologică a lui Alexandru Graur", în Wald, Fischer, Dominte (coord.), 2000: 140−164.
Hristea, Theodor, 2007, „Etimologia în principalele lucrări lexicografice româneşti. Consideraţii critice", în Pană Dindelegan (coord.) 2007: 23−38.
Hristea, Theodor, 2009, „Etimologia şi importanţa ei pentru ştiinţa limbii", în Zafiu, Stoica, Constantinescu (eds.), 2009: 691−710.
Iordan, Iorgu, 1943, *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, Iaşi, p. 250−264.
Iordan, Iorgu, 1975, *Stilistica limbii române*. Ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, p. 265−304 (cap. *Izolări*).
Meillet, A., 1965, *Linguistique historique et linguistique générale*, I, Paris, Champion.
Munteanu, Cristinel, 2007, *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Piteşti, Editura „Independenţa Economică".
Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2007, *Limba română – Stadiul actual al cercetării* – Actele celui de-al 6-lea Colocviu al Catedrei de limba română (29 – 30 noiembrie 2006), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.
Puşcariu, Sextil, 1940, *Limba română* (vol. I: *Privire generală*), Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II".
Reinheimer Rîpeanu, Sanda (coord.), 2004, *Dictionnaire des emprunts latins dans les langues romanes* (abreviat în articolul nostru DELLR), Bucureşti, Editura Academiei Române.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)

Sala, Marius (coord.), 1989, *Enciclopedia limbilor romanice* (ELIR), Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
Sala, Marius (coord.), 2001, *Enciclopedia limbii române* (ELR), Bucureşti, Editura „Univers Enciclopedic".
Stanciu-Istrate, Maria, 2006, *Calcul lingvistic în limba română* (*cu specială referire la scrieri beletristice din secolul al XIX-lea*), Bucureşti, Editura Academiei Române.
Şodolescu Silvestru, Elena, 2002, *Expresii frazeologice româneşti în perspectivă comparată*, Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*.
Wald, Lucia, I. Fischer, Constantin Dominte (coord.), 2000, *Alexandru Graur. Centenarul naşterii* (*Omagiul foştilor elevi şi colaboratori*), Bucureşti, Editura Academiei Române.
Weinreich, Uriel, 1966, *Languages in contact. Findings and Problems*, fourth printing, Paris.
Zafiu, Rodica, Gabriela Stoica, Mihaela N. Constantinescu (eds.), 2009, *Limba română: teme actuale* – Actele celui de al 8-lea Colocviu al Catedrei de limba română (5−6 dec. 2008), Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti.

Phraseology And Its Importance for the Lexical Etymology (With Special Reference to Phraseological Borrowings and loan Translations of French Origin in Romanian)

The first part of this paper deals with *phraseology* as autonomous or independent field of language and with its object of study, the *phraseological unit*, which includes phrases, collocations and lexical combinations with functional and semantic unity in language. The second part deals with *phraseological etymology* (both borrowings and loan translations). Romanian has many borrowed and loan translated phrases, collocations and specialized lexical combinations of French origin, which include in their structure a neological word of Latin origin: *efect* (cf. *efecte comice* <fr. *effets comiques*, *efecte publice* <fr. *effets publiques*); *impozit* (cf. *impozit progresiv* <fr. *impôt progressif*, *impozit proporţional* <fr. *impôt proportionnel*, *impozit funciar* <fr. *impôt foncier*); *spirit* (cf. *spiritul legii* <fr. *l'esprit de la loi*, *persoană/om de spirit* <fr. *homme d'esprit*, *spirit de sacrificiu* <fr. *l'esprit de sacrifice*, *spirit de competiţie* <fr. *l'esprit de la compétition*, *spirit critic* <fr. *l'esprit critique*, *stare de spirit* <fr. *l'état d'esprit*); *virtute* (cf. *virtuţi creştine* <fr. *vertus chrétiennes*, *virtuţi cardinale* <fr. *vertus cardinales*, *virtuţi teologale* <fr. *vertus théologales*, *în virtutea* <fr. *en vertu de*). In our opinion, it is not only very important, but also absolutely necessary to admit a big contribution of the French language when we propose the origin of such lexical units in Romanian and to accept that they illustrate the principle of multiple etymology: from Latin or from Latin and from other language concerning the form and from French concerning the meanings. Only in this manner we can explain for *consiliu*, *efect*, *familie*, *impozit*, *materie*, *spirit*, *stat*, *virtute* etc. most of their special lexical and phraseological meanings in Romanian.

BDD-V824 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-23 06:04:12 UTC)